

BEHEERSEN VAN MOSLIMRADICALISERING

HANDREIKING VOOR BELEID EN PRAKTIJK

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
1. Inleiding en verantwoording	6
2. Wat is radicalisering?	8
2.1. Radicalisme	8
2.2. Radicalisering	9
2.2.1. Radicalisering is een proces	10
2.3. Radicalisme en engagementen voor een externe jihad	13
3. Beheersen van radicalisering: aanbevelingen voor beleid en praktijk	15
3.1. Beleidsstrategie: een gefaseerd lokaal beleid	16
3.2. Oriëntaties voor lokale praktijken	21
3.2.1. Lokaal interactiebeleid	21
3.2.2. Geïndividualiseerde strategieën	23
3.2.3. Hulpverlening	28
4. Addendum	32
4.1. Begrippen	32
4.2. Symboliek	36
4.3. Inspirerende praktijkvoorbeelden	37
4.4. Publicaties	41

Voorwoord

Toen wij in het voorjaar van 2013 werden geconfronteerd met het vertrek van jongeren en jongvolwassenen uit onze steden om te gaan strijden in Syrië was dit een dringende reden om tot actie over te gaan. In de loop van april bestudeerden we tijdens overleg tussen de burgemeesters de toestand vanuit verschillende invalshoeken. Dit leidde tot de formulering van een aantal concrete programmapunten. Prioritair was de samenstelling, uitgave en verspreiding van deze brochure, een handreiking voor praktijk en beleid.

Als burgemeesters zijn we bezorgd over de directe betrokkenheid van tientallen jongeren uit onze steden bij de gruwelijke burgeroorlog in Syrië. Overleven ze hun deelname aan de oorlog, en geraken ze ooit terug? Wat zijn de mogelijke gevolgen van oorlogservaringen en van eventueel eigenhandige gruweldaden? Zijn Syriëgangers na hun terugkeer nog in staat een normaal leven te leiden? Zullen zij het radicalisme in ons stadsweefsel nog doen toenemen en vormen zij een reëel gevaar? Ook al is er in sommige steden geen sprake van vertrekkers en worden manifeste uitingen van extreem of bedreigend radicalisme er niet vastgesteld, dan nog is de samenleving erbij gebaat dat de lokale besturen de vinger aan de pols houden. We zijn bezorgd over de aantrekkingskracht die extremistische en criminele groeperingen uitoefenen op kwetsbare moslimjongeren die vaak een problematische sociale of familiale achtergrond hebben. Maar we zijn vooral vastbesloten om het tij te keren door volop in te zetten op preventie.

Extreem radicalisme bedreigt niet alleen de persoonlijke integriteit maar vormt een reëel veiligheidsrisico. Maar een deradicaliseringsbeleid gaat om meer dan veiligheid. Zoals deze handreiking aangeeft, krijgt radicalisering meer kans daar waar er sprake is van gebrek aan perspectieven en waar gevoelens van onbehagen en onvrede opduiken met de sociale omgeving en met de

ruimere samenleving. Sommigen, ogenschijnlijk goed geïntegreerd in de samenleving, maken een mentale ommekeer mee. Ze vervreemden van de westerse levensstijl, waarden en normen. Mede naar aanleiding van negatieve persoonlijke ervaringen ontstaat het risico dat kwetsbare jongeren hun heil zoeken in een radicale, sectaire mens- en wereldvisie. Er ontstaat een reëel veiligheidsrisico wanneer mensen die deze radicale sectaire mens- en wereldvisie niet aanhangen worden beschouwd als vijanden.

Een integraal deradicaliseringsbeleid zal altijd maatwerk zijn, aangepast aan de specifieke lokale context. Voortgaande op de mogelijke voedingsbodems van radicalisering voeren we een beleid met een proactieve en preventieve dimensie. Dit betekent aandacht voor maatschappelijke integratie via onderwijs en inburgering, voor basiswerk met jongeren, voor opvoedingsbijstand, voor cultuursensitief advies en hulpverlening wanneer gezinnen te maken krijgen met verscheurende interne conflicten over religie en overtuigingen.

Bij preventie hoort zeker ook het op tijd herkennen van radicalisering. Scholen, sportclubs, middenveldorganisaties: in onze steden worden ze almaar vaker geconfronteerd met jongeren die hun geloof beleven zonder compromissen en daarbij zelfs de democratische waarden waar onze samenleving op gestoeld is verwerpen. Overdreven achterdocht is in zo een situatie niet de juiste reflex. De andere kant opkijken ook niet. Hoe reageren we dan wel? En hoe brengen we geradicaliseerde jongeren op andere gedachten voor het te laat is? Op die vragen willen we met deze handreiking concrete antwoorden bieden. We deden beroep op gerenommeerde experts uit het buitenland en op de ervaring van onze eigen stadsdiensten om heel concrete tips en richtlijnen op papier te zetten.

Op curatief gebied moeten we de welzijnsorganisaties en de bevoegde stadsdiensten aanmoedigen om de aangepaste begeleiding en opvang te ver-

strekken, niet in het minst ten bate van medeburgers met een andere etnisch-culturele achtergrond. Zo nodig moeten we politie en justitie bijstaan daar waar er sprake is van rechtenschendingen en van misdrijven. Het is duidelijk dat wie geweld predikt, vervolgd moet worden.

Een dergelijk inclusief proactief, preventief, en zo nodig curatief deradicaliseringsbeleid zal stevast beroep doen op deskundige en gezaghebbende personen uit de moslimgemeenschappen, uit het reguliere middenveld, het jongerenwerk en de preventie- en politiediensten. Dit vergt de nodige lokale regie, waarvoor we onze verantwoordelijkheid opnemen.

Een daadkrachtig deradicaliseringsbeleid vergt ook een engagement van de bovenlokale overheden. Vanuit haar bevoegdheid inzake veiligheid neemt de Minister van Binnenlandse Zaken diverse maatregelen voor de preventie en beheersing van radicalisering. Ook de Vlaamse regering werd aangesproken, meer bepaald op de domeinen inburgering en integratie, onderwijs, stedenbeleid, en welzijn, inbegrepen bijzondere jeugdzorg. Vandaar dat de uitgave en de verspreiding van deze brochure ook wordt mogelijk gemaakt door de Vlaamse Gemeenschap, onder coördinatorschap van de Vlaams minister van Inburgering en Integratie. We gaan er ten slotte van uit dat deze handreiking niet alleen een nuttig instrument kan zijn voor Mechelen, Antwerpen, Vilvoorde en Maaseik, maar ook voor andere Vlaamse steden.

We hopen dat schooldirecteurs, leerkrachten, politiediensten, middenveldorganisaties, arbeidsbemiddelaars, sportclubs en jeugdverenigingen, ... met deze handreiking aan de slag kunnen. Want de radicalisering binnen de moslimgemeenschap zullen we natuurlijk niet stoppen vanuit het stadhuis, maar wel op het terrein.

30 juli 2013

Bart Somers
Burgemeester Mechelen

Bart De Wever
Burgemeester Antwerpen

Hans Bonte
Burgemeester Vilvoorde

Jan Creemers
Burgemeester Maaseik

1. Inleiding en verantwoording

Lente 2013. De media berichten over het vertrek van een aantal jongeren en jongvolwassenen, meestal van Marokkaanse afkomst en enkele moslimbekeerlingen, naar het strijdtoneel in Syrië. Officiële instanties bevestigen dat naar schatting 60 tot 100 personen tussen 15 en 45 jaar vanuit steden als Antwerpen, Vilvoorde, Maaseik en Brussel zich via Turkije zouden hebben aangesloten bij een rebellengroepering. Meteen rijzen enkele vragen. Waartoe zal dit leiden? Wat mogen we verwachten als ze terugkomen? Getraumatiseerd door gruwelijke ervaringen en wandaden? Of nog meer bereid en bekwaam tot geweldpleging? Maar ook: hoe is te begrijpen dat jongeren dergelijke beslissingen nemen? Hoe geraken mensen zo geradicaliseerd dat ze bereid zijn het martelaarschap tegemoet te gaan? Op welke manier kunnen de verontruste ouders, vrienden en familieleden worden geholpen? Gaat het wel altijd om “radicalen” of ook om idealisten gedreven door diepmenzelijke bekommernis? Er zijn dus meerdere redenen om aandacht te besteden aan deze thematiek. Bovendien kunnen sommigen bij hun terugkeer een gevaar voor de samenleving vormen.

De kans is reëel dat, gelet op de omwentelingen in de Arabische wereld, de rekrutering en het vertrek naar andere, relatief nabije conflictgebieden blijft aanhouden. Voor sommige moslims zonder maatschappelijke perspectieven, zoekend naar zingeving en getroffen door het leed van geloofsgenoten, is een oorlog zoals in Syrië een uitgelezen gelegenheid om zich vechtend of hulpverlenend in te zetten voor een volgens hen rechtvaardige zaak. Ook kan van de bewondering en het heldendom die dit engagement in bepaalde kringen oplevert een ongemeen sterke motiverende kracht uitgaan.

Het fenomeen is tekenend voor een ruimere problematiek. Er is in onze samenleving, voornamelijk merkbaar in sommige steden, meer aan de hand. Het conflict in Syrië en de vertrekkers brengen een tendens tot uiting waarvan wordt gezegd dat ze al sinds de jaren 80 en 90 van vorige eeuw geleidelijk aan is toegenomen: de opkomst van een moslimradicalisme dat sommigen vervreemdt van onze samenleving. Het blijft echter de vraag in welke mate dit radicalisme een impact heeft. Een kritische houding tegenover de beeldvorming is nodig. Een correct inzicht is nodig. Uitvergrotingen en veralgemeningen doen de realiteit eventueel geweld aan en kunnen mogelijk tot islamofobie leiden.

Dit brengt ons bij de vraag waarom deze handreiking in essentie gaat over radicalisme binnen de moslimgemeenschappen. Er zijn toch nog andere politieke, religieuze en ideologische “radicalismen”? De aandacht gaat naar het moslimradicalisme om meerdere redenen. Het vertrek naar Syrië en mogelijk (later) naar andere gebieden vergt specifieke maatregelen, zowel preventief als eventueel reactief. Men moet er zich bovendien van bewust zijn dat, al gaat het wellicht wel eens om geïsoleerde individuen, de vertrekkers naar oorlogsgebieden zich gesteund weten door gelijkgezinden. We spreken verder in de handreiking over “helden en bewonderaars”. De sociale context en achterban van waaruit een wervende en motiverende invloed uitgaat verdient niet minder beleidsaandacht. We richten ook de focus op het moslimradicalisme om pragmatische redenen. De bronnen, signalen en uitingsvormen van dit radicalisme vergen aparte kennis en inzicht die nodig zijn om specifieke strategieën en haalbare praktijken uit te werken.

Wat is nu de bedoeling van deze publicatie?

De handreiking is bedoeld voor degenen die op de één of andere manier met moslimradicalisering in aanraking kunnen komen, zowel voor hen die op lokaal niveau een beleidsstrategie moeten uittekenen als voor degenen die er in concrete situaties als school, politiepraktijk, hulpverlening, jeugdwerk, ... mee te maken krijgen. Deze handreiking moet een houvast bieden aan deze eerstelijns-werkers zodat ze zich voldoende toegerust voelen om radicalisering te herkennen, te signaleren en om binnen hun mogelijkheden ertoe bij te dragen dat bedreigende verschijnselen beter beheersbaar worden.

De handreiking is drieledig. Het eerste luik gaat over radicalisme en wat onder (islam)radicalisering als proces kan worden verstaan en vanaf wanneer dit zorgwekkende proporties kan aannemen. In het tweede luik worden de mogelijke stappen besproken om een deradicaliseringsbeleid te voeren. In het bijzonder wordt hierin aandacht besteed aan collectieve mogelijkheden voor beheersing door het voeren van een weloverwogen interactiebeleid. Daarnaast wordt fasegewijs voorgesteld wat een geïndividualiseerde strategie voor deradicalisering kan betekenen en omvatten. Ook worden een aantal beginselen en oriëntaties gepresenteerd over wat (in de toekomst) de hulpverlening aan

radicaliserende personen en hun onmiddellijke sociale omgeving kan betekenen. Het derde luik, een addendum, bestaat uit een glossarium met veel gebruikte begrippen uit de islam, een pictografische weergave van radicale symboliek, een overzicht van methodieken uit het buitenland en nuttige literatuur.

De handreiking is dus ambitieus. Maar als kadertekst zal ze in steden en gemeenten verder invulling en vertaling moeten krijgen. De ene stad is de andere niet. We hebben ondertussen vastgesteld dat de situatie in Vilvoorde anders is dan in Mechelen en uiteraard wordt Antwerpen met andere fenomenen geconfronteerd dan Maaseik. Radicaliseringsprocessen zijn in sommige steden (deels) zichtbaar, maar wat weten we over een aantal steden waar op het eerste zicht weinig of niets aan de hand lijkt? Vandaar dat voldoende tijd en energie moet gaan naar het lokaal in kaart brengen van (eventueel) radicalisme. Pas dan kan samen met de nodige, relevante partners worden nagegaan welke strategieën aangewezen zijn. Het is dan waarschijnlijk dat in sommige steden of gemeenten een bescheiden waakzaamheidsbeleid wordt gevoerd, terwijl in andere steden een continue monitoring en een doortastende aanpak noodzakelijk zullen blijken. Met andere woorden: een gepast beleid op radicalisering zal onvermijdelijk lokaal maatwerk zijn.

Er zijn echter redenen tot bescheidenheid. Deze handreiking bevat geen wonderformule voor alle lokale overheden. Het is nog maar de eerste maal dat een dergelijke tool wordt samengesteld en aangeboden aan een ruim doelpubliek. Het gaat daarboven om een complexe thematiek: de opvattingen over radicalisme zijn uiteenlopend, de factoren

die leiden tot al dan niet bedreigend radicalisme zijn deels duidelijk, maar even goed duister. Ook wetenschappelijke projecten gaan uit van specifieke invalshoeken. Bijgevolg rijzen vragen over wat de meest doelmatige beleidsoriëntaties zijn. Nog een reden tot bescheidenheid is het probleem van de geschikte middelen en mogelijkheden. We moesten naar aanleiding van deze handreiking vaststellen dat er voor concrete respons op radicalisering en op de gevolgen ervan nood is aan meer praktijkkennis en cultuursensitieve ingesteldheid van organisaties. Waaronder het versterken van vaardigheden en methodieken in de welzijnssector en bij instanties voor opvoedingsondersteuning om hulp en bijstand te bieden aan gezinnen die te maken krijgen met radicaliserende jongeren, eventueel met gezinsleden die zijn vertrokken naar een conflictgebied of op het punt staan dit te doen. Ook is er weinig of geen kennis over de effectieve meerwaarde van deradicaliseringsgesprekken. Niet het minst rijzen er vragen over de mogelijkheden om met radicalisering om te gaan in de context van de justitiële of (post)penitentiaire begeleiding. De vaststelling van een aantal leemten en tekorten zijn des te meer een reden om er werk van te maken. In dat verband ervaren we eveneens hoge nood aan relevant wetenschappelijk onderzoek.

Het zal er alleszins op aankomen een beleid te ontwikkelen dat integraal en geïntegreerd is. Geen maatschappelijk domein dat van betekenis kan zijn voor het voorkomen en inperken van radicalisme kan over het hoofd worden gezien. Vandaar de rode draad doorheen deze handreiking: vanuit een genuanceerde kijk werken aan een pragmatische beheersing van bedreigend radicalisme en dit vanuit een veiligheids- en welzijnsgerichte ingesteldheid.

2. Wat is radicalisering?

Om duidelijkheid te scheppen worden radicalisme en het proces van radicalisering onderscheiden.

2.1. Radicalisme

Radicalisme kan allerlei vormen aannemen en methoden aanwenden. Sommige “radicalismen” blijven beperkt tot extreem ideeëngoed, zonder dat ze enige bedreiging vormen voor de omgeving of de ruimere samenleving. Het gaat dan om geestelijk of louter ideologisch radicalisme, dat desgevallend tot uiting komt in levensstijlen. Sommige groepen zijn extern, *outreaching* ingesteld wat meestal blijkt uit hun bekeringsdrang. Andere groepen beleven hun radicalisme geïsoleerd van de samenleving. Radicalisme is geen exclusief islamitisch verhaal. Allerlei variaties doen zich voor onder diverse religieuze strekkingen.

Sommige “radicalismen” zijn er op uit om fundamentele maatschappelijke veranderingen te bewerkstelligen, al dan niet met ondemocratische middelen, al dan niet met geweld. Wat het aanwenden van geweld betreft zijn er bekende voorbeelden als de Rote Armee Fraktion in de jaren 70 en 80, de hedendaagse Neonazi's, evenals de gewelddadige jihadisten.

Radicalisme of radicale ideeën kunnen, wanneer hun invloed voldoende groot is, gevestigde waarden en zogenaamde evidenties op de helling zetten. De beginselen van de democratische rechtsstaat, met onder meer de vrijheid van meningsuiting, maken nu eenmaal, naar woord en daad, radicaliteit mogelijk.

Radicalisme op zich is dus niet noodzakelijk op te vatten als een probleem.

Radicalisme wordt wel een probleem wanneer vanuit radicale opvattingen en beïnvloedingsdrang de vrijheid en de zelfontplooiing van personen of groepen in de samenleving worden beperkt of (op bepaalde domeinen) onmogelijk gemaakt. Radicalisme wordt ook een maatschappelijk probleem wanneer het gepaard gaat met of tot uiting komt in strafrechtelijke feiten. Bijvoorbeeld het belagen van een slager omdat hij geen halal vlees verkoopt, vrouwen naroeppen omdat ze geen hoofddoek dragen of het inslaan van de ruiten van een café omdat er alcohol wordt verbruikt. De meest uitgesproken

bedreigende radicalisering gaat uit van degenen die bereid zijn tot het plegen van de meest ernstige misdrijven zoals (zelfmoord)aanlagen.

Vandaar dat gradaties kunnen worden aangebracht. Gradaties die nodig zijn om te beoordelen met welke gepaste reacties of maatregelen men moet reageren op (verdere) uitingen van radicaliteit.

Gradaties van moslimradicalisme zoals ze blijken uit gedragingen

- Gedragingen waaruit een fundamentalistische islambeleving blijkt, zonder dat sprake is van (publieke) werving of missionering.
- Gedragingen waaruit een actieve beïnvloeding van de sociale omgeving blijkt, zoals personen op openbare plaatsen en in publieke gelegenheden “uitnodigen” tot de islam.
- Gedragingen waaruit blijkt dat men zich manifest afzet tegen de democratische rechtsstaat, tegen de universele mensenrechten of tegen democratische verworvenheden (bijvoorbeeld weigeren deel te nemen aan verkiezingen, anderen aanzetten tot boycot van verkiezingen, kinderen onttrekken aan de leerplicht, ...).
- Gedragingen die betrekking hebben op gewelddadig radicalisme. Hierbij kunnen verdere gradaties worden onderscheiden:
  - legitimeren van geweld
  - promoten van geweld
  - aanzetten tot geweld
  - plegen van geweld

De verschillende gradaties kunnen blijken uit teksten of publicaties, verbale uitingen (bijvoorbeeld toespraken) en uit allerlei handelingen.

Het komt er vervolgens op aan duidelijke criteria voor beleid, actie en reactie vast te stellen. Als criteria kunnen de rechtsregels gelden, waaronder uiteraard het strafrecht. Daarnaast bieden de mensenrechten een gezaghebbend referentiekader. Meer bepaald kan worden verwezen naar de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en naar het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens. Hierin komen onder meer bepalingen voor inzake de vrije meningsuiting, het recht op onderwijs en op de persoonlijke ontwikkeling.

Vooruitlopend op het begrippenkader in hoofdstuk 4 moet worden onderstreept dat het containerbegrip moslimradicalisme niet noodzakelijk jihadisme veronderstelt. Moslimradicalisme en de diverse strekkingen die hierin kunnen worden onderscheiden voeren niet noodzakelijk geweld in hun vaandel. Sommige strekkingen absoluut niet; andere daarentegen wel.

2.2. Radicalisering

Onder (moslim)radicalisering¹ wordt in deze handreiking verstaan: *De groeiende bereidheid tot het nastreven en/of ondersteunen van diep ingrijpende veranderingen in de samenleving die op gespannen voet staan met de democratische rechtsorde en/of waarbij ondemocratische middelen worden ingezet.*²

Het begrip radicalisering duidt dus op processen. Vaak wordt beweerd dat quasi wereldwijd een tendens van moslimradicalisering is ingetreden sinds de vestiging van een islamitische staat in Iran in 1979 en de conflicten vanaf de jaren 80 in Afghanistan. Vanaf dan uit dit moslimradicalisme zich in de toenemende verspreiding van islamitische literatuur, de geregelde fatwa's tegen die auteurs en kunstenaars waarvan wordt gezegd dat ze de islam en de profeet beledigen. Ook door de nasleep van 9/11 met de repressieve aanpak van militante moslims zou de radicalisering in een stroomversnelling zijn gekomen.³ Het zijn vaak ophefmakende gebeurtenissen waardoor radicalisme maatschappelijk aan de oppervlakte komt of waardoor radicalisering kan toenemen. De kwestie Syrië is zo een gebeurtenis.

De wetenschap is er tot op heden niet in geslaagd één sluitende verklaring te bieden waarom de ene persoon wel en de andere persoon niet radicaliseert.

¹ We spreken in deze handreiking van moslimradicalisering, om de nadruk te leggen op de processen in hoofde van het individu en niet binnen de islam als instituut.

² Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (2006, p.69) opgenomen als standaarddefinitie in verschillende Nederlandse actieplannen tegen radicalisering

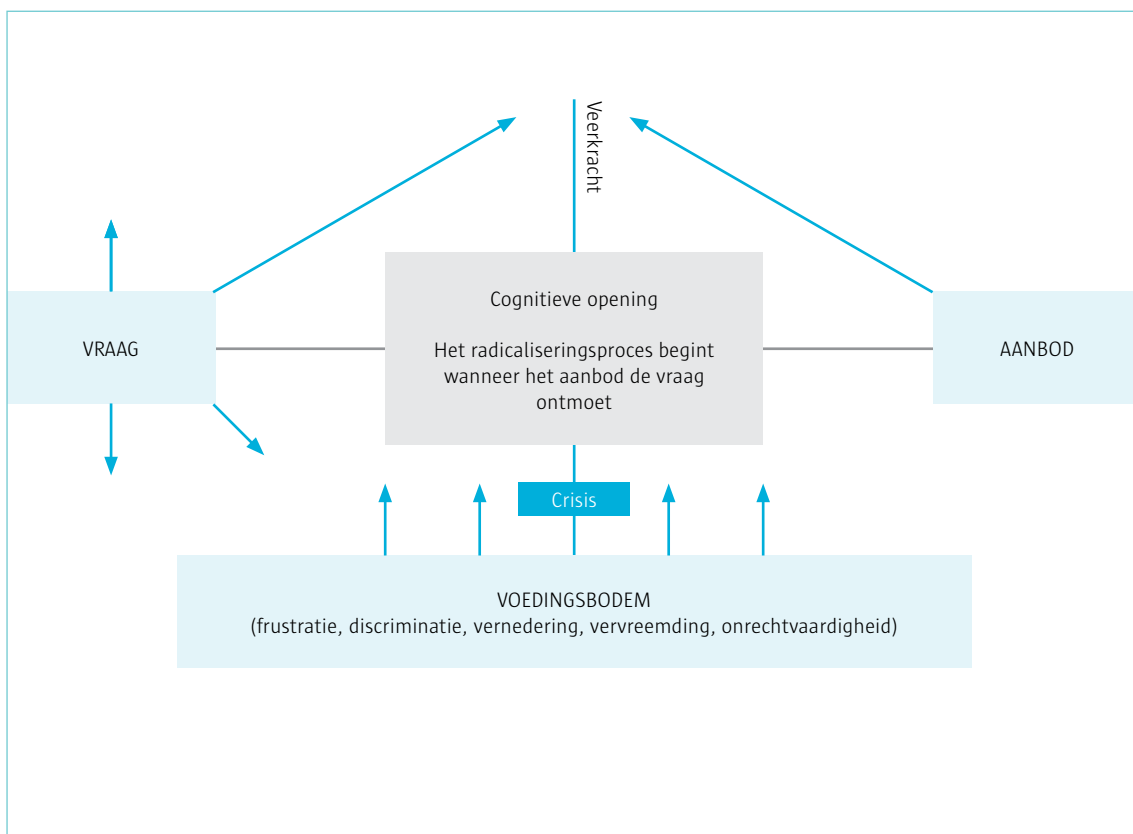
³ We gaan hierbij voorbij aan de uitgebreide geschiedenis van moslimradicalisme. Meer informatie vindt u in de literatuurlijst achteraan in deze handreiking.

2.2.1 Radicalisering is een proces

Radicalisering veronderstelt zowel groepsprocessen als individuele processen. Over de psychologische individuele mechanismen en over de groepsdynamieken, inclusief de voedingsbodems, de bronnen en kanalen waardoor radicalisering ontstaat en toeneemt zijn er al naargelang de wetenschappelijke invalshoek meerdere opvattingen. We spreken liever niet over oorzaken van radicalisering. We trachten eerder in kort bestek inzicht te geven in wat van invloed kan zijn op betreffende processen door in te gaan op omstandigheden, triggers, een geheel van individuele motieven en de betekenis van radicale ideologieën. Daarvoor wordt gebruik gemaakt van het vraag- en aanbodmodel van Collin Melis waarop onder meer de Nederlandse politicologe A-J. Gielen voortgaat⁴ en waarbij de samenstellers van deze handreiking aanvullend een aantal accenten leggen. Het model is niet alleen een basis om omstandigheden en processen inzichtelijk te maken, maar het biedt meteen aangrijpingspunten voor proactief, preventief en reactief beleid (of voor primaire, secundaire en tertiaire preventie).

Vraagzijde: voedingsbodem

De vatbaarheid voor radicalisering kan te maken hebben met een geheel van (elkaar beïnvloedende) persoonlijke en contextuele factoren. Verschillen kunnen optreden naargelang leeftijd, geslacht en etniciteit. Ook sociale factoren zoals gezinsomstandigheden, de vriendenkring en de sociale status binnen groep of gemeenschap kunnen van betekenis zijn. Dat sommige personen gemakkelijker beïnvloedbaar of gevoeliger zijn voor indoctrinatie kan ook te maken hebben met persoonlijkheidskenmerken of met een (al dan niet tijdelijke) psychische problematiek. De voedingsbodem voor radicalisering zal meestal ook worden gecreëerd door persoonlijke ervaringen en de interpretaties daarvan: men kan zich vernederd, gefrustreerd, gediscrimineerd en onrechtvaardig behandeld voelen. Ten slotte is er de houding over de eigen situatie tegenover die van anderen of tegenover “de” maatschappij. De ervaring van maatschappelijke achterstelling tegenover anderen, dus de gevoelens van “relatieve deprivatie”, kunnen werken in de voedingsbodem van radicalisering.

⁴A-J. GIELEN, *Radicalisering, identiteit en beleid*, presentatie 17 juni 2013 bij het Kruispunt Migratie – Integratie te Brussel.

Er wordt gezegd dat moslimradicalisme gaat gedijen daar waar moslims geen maatschappelijke perspectieven hebben: geen diploma, geen werk, geen partner, zich gediscrimineerd of gecriminaliseerd voelend, en dit uitmondend in gebrek aan zelfvertrouwen en aan eergevoel. Het is een sociologisch gekend gegeven dat dergelijke toestand leidt tot anomie, gebrek aan verbondenheid met “de” samenleving. Voor personen die hieronder gebukt gaan, kan dit leiden tot een zich onttrekken aan de samenleving. De mentale leegte en het gevoel van zinloosheid kan een sterke behoefte doen ontstaan aan nieuwe persoonlijke zingeving; vandaar een mogelijke ontvankelijkheid voor een extreme religieuze en/of politieke levensfilosofie. Van daaruit is dan ook te begrijpen waarom een aantal moslimjongeren zich wegens een gevoel van lage zelfwaarde willen inzetten voor wat ze beschouwen als een rechtvaardige zaak. Zo kunnen ze strijdend in het buitenland iemand worden, status en eer verwerven in hun sociale kring en zicht krijgen op eeuwige roem in het paradijs. Perspectiefloosheid en mislukkingen om verbondenheid aan te gaan met de samenleving is een ernstig individueel en maatschappelijk probleem, maar het is meteen richtinggevend voor een proactief beleid. Hierover meer verder in deze handreiking.

Toch een kanttekening bij deze “perspectiefloosheid”. Creëert de maatschappelijke achterstelling ongetwijfeld een context die kan leiden tot radicalisering dan mag niet uit het oog worden verloren dat radicalisme evenzeer kan gedijen in de hoofden van (op het eerste zicht) goed geïntegreerde personen, personen met een job, gediplomeerd en met goede familiebanden.

Vraagzijde: cognitieve opening

De klik naar radicalisering kan worden gemaakt door uitlokkende factoren: *triggers* of *trigger events*. Deze kunnen zich afspelen op diverse niveaus. Ingrijpende persoonlijke gebeurtenissen zoals de dood van een gezinslid, een relatiebreuk, verlies van werk en mislukken in examens kunnen *triggers* zijn. We denken daarbij ook aan de situatie van een minderjarige vertrekkende naar Syrië: voormalig voetballer die vol was over zijn

voetbalclub, die zichzelf al een voetbalcarrière had voorgesteld, maar die wegens “onvoldoende niveau” opzij werd gezet. Ook kunnen persoonlijke beledigingen, misprijzen en manifeste discriminatie de cognitieve opening voor radicalisering bewerkstelligen.

Op sociaal gebied kan men ervaren dat de groep waartoe men behoort of waarmee men zich identificeert wordt gediscrimineerd en dat het gemeenschappelijk en persoonlijk eergevoel wordt geraakt. En dan zijn er nog externe factoren zoals de veel verspreide beelden over de strijd in Syrië, het menselijk leed en de gevoelens van solidariteit met geloofsgenoten in noodsituaties. Meer dan ooit kunnen de media en websites door al dan niet gemanipuleerde beelden *triggers* bewerkstelligen. Het is waarschijnlijk dat *triggers* in ongunstige zin leiden tot zingevingsvragen: waarom overkomt mij dit? wie ben ik? waartoe behoort ik? wat is mijn toekomst? *Trigger events* op zich zijn nog geen directe aanleiding tot radicalisering. Daarvoor is nodig dat de cognitieve opening wordt opgevuld met een aanbod van nieuwe zingevingen en oriëntaties.

Ook hier een kanttekening. Het kunnen ook plotse positieve trigger events zijn zoals nieuwe levensverwachtingen (job, relatie...) of een geslaagde prestatie met de nodige sociale erkenning waardoor een radicaliserend persoon een *U-turn* meemaakt die leidt tot het afkeren (*desistance*) van radicalisme.

Aanbodzijde: een allesomvattende wereldvisie

Door levensomstandigheden en persoonlijke kenmerken en door *trigger events* kan een persoon ontvankelijk worden voor radicalisme.

Een allesomvattende en “simpele” wereldvisie is bijzonder aantrekkelijk. Daarmee wordt het voor de zoekende mens weer helder, krijgt men duidelijkheid over goed en kwaad wat zekerheid en houvast biedt. Een eenvoudige allesomvattende radicaalislamitische mens- en wereldvisie bevat overwegend volgende elementen. Merk op dat het om een schematische weergave gaat, zonder diversificaties.

Staat en religie	Afwijzing van de scheiding tussen religie en staat en van de democratie. Inrichting van een theocratisch politiek stelsel met de islam als enig geldend en aanvaardbaar geloof.
Leven in functie van geloof	Secularisme wordt afgewezen. Het leven wordt uitdrukkelijk geregeld volgens het geloof en staat in functie van de aanbidding van Allah en van verdiensten na de dood. Het martelaarschap is de ultieme vorm van aanbidding en gerichtheid op het paradijs.
Wet en regelgeving	Menselijke wetten worden afgewezen. De enige geldende wet en regelgeving is goddelijk, is de wil van God.
Loyaliteit en afkeer	Afstand wordt genomen van ongelovigen en afvalligen. De overgang van de islam naar een andere godsdienst of atheïsme wordt afgekeurd en moet wettelijk worden verboden. Gemengde huwelijken zijn uitgesloten. Daarentegen is er groepscohesie tussen gelovige moslims. Nochtans geldt deze loyaliteit maar echt tussen de radicalen van gelijke moslimstrekkingen.
Dawa	Westerse normen en waarden en de moderniteit worden bestreden. Men draagt bij tot de verspreiding van het ware geloof en men spoort anderen aan tot het goede en tot afkeer van het kwaad.
Kalifaat	Bestrijding van de westerse overheersing. Oprichting van kalifaten en van een mondiale heerschappij van de islam. Herovering van gewezen islamitisch grondgebied (Palestina, Kasjmir, Tsjetsjenië, Andalusië).

Voor radicale moslims wordt het dagelijks leven, strikter dan voor gematigde moslims, tot in detail geregeld door religieus geïnspireerde regels. Dergelijke regels bepalen onder meer de gezinsverhoudingen, positie en rol van man en vrouw, kleding, de opvoeding, de voedingsgewoonte, ...

Aanbod: rekrutering

Het aanbod aan radicale ideeën komt via diverse kanalen en bronnen. Men kan een onderscheid maken tussen actieve rekrutering en zelfrekrutering.

- **Actieve rekrutering** komt er op neer dat personen waarvan wordt verondersteld dat ze ontvankelijk zijn (cf. voedingsbodem, cognitieve opening) worden gespot. Het aanbod bestaat uit indoctrinatie, verwelcoming in een netwerk van nieuwe vrienden en een leerschool van praktische vaardigheden en kennis over het “ware” geloof en over de islamitische alomvattende wereldvisie. In een rekruteringsproces zijn charismatische figuren en *peer pressure* belangrijk. De actieve rekrutering kan zich via allerlei kanalen en op diverse locaties voordoen. In een aantal steden is dawa via straatbijeenkomsten een gekend fenomeen. Daarnaast zijn alle mogelijke plaatsen waar jongeren vertoeven zoals sportclubs, de omgeving van moskeeën, schoolpleinen, speelpleinen en manifestaties van belang. Als rekruteringsplaatsen worden ook gevangenissen vermeld. Dit laatste is niet verwonderlijk gezien de persoonlijkheid van een aantal gedetineerden, veelal hun psychische problematiek, hun sociale achtergrond en de ongunstige opmerkelijke gebeurtenis die een veroordeling tot gevangenisstraf is. Kortom: het gaat in een aantal gevallen om personen “die het niet meer zien zitten”. Kanzen dus voor de introductie van een nieuw aanbod doorheen een cognitieve opening.
- Niet te onderschatten is de **zelfrekrutering** die kan gebeuren via allerlei media, niet het minst door het enorme aanbod vanuit internet. Nooit eerder waren de mogelijkheden zo groot om toegang te krijgen tot radicale ideeën. Zelfrekrutering staat echter niet op zich. Het is meestal een opstap tot of verloopt in combinatie met face-to-face-contacten. Het kan zich vertalen in bijzonder moeilijk te detecteren individuele acties (de zogenaamde Lone Wolfs, bijvoorbeeld de recente moord op een militair in Londen, Anders Behring Breivik, de moord op Pim Fortuyn).

Vraag & aanbod: leven volgens een allesomvattende wereldvisie

Kenmerkend voor een geradicaliseerd individu is dat hij of zij een nieuwe identiteit heeft aangenomen die toelaat zich in een andere realiteit te bewegen. Hiermee neemt de betrokkene afstand van de anderen en van een wereld waarin kwade invloeden overheersen. Dit uit zich in het denken (attitudes) en in het doen (gedrag). Het andere gedrag zal onder meer betekenen dat hij of zij wegtrekt uit de klassieke netwerken en instituties. Vandaar dat radicalen niet meer willen te maken hebben met de school, dat ze eventueel breken met ouders (hen beschouwen als ongelovigen), een job opzeggen omwille van activiteiten die ingaan tegen de ware islam, eventueel kleding aanpassen. Nieuwe identiteit en nieuwe realiteit leiden tot polarisatie tussen “wij” en “zij”, tussen (ware) gelovigen en ongelovigen.

2.3. Radicalisme en engagementen voor een externe jihad

Veelal gaat men er van uit dat degenen die zijn vertrokken naar de jihad of dergelijk plan koesteren zonder meer komen uit radicale kringen. Dat het gaat om personen die de strijd zien als een goddelijke opdracht, als een bijdrage tot de komende wereldlijke overheersing van de “ware” islam. Voortgaande op de achtergronden en verklaringen (in de media) van sommige Syriëstrijders en van hun achterban, is dit inderdaad het geval. Maar ook hier moet worden gewezen op diversiteit. Onder degenen die zijn vertrokken zijn er zowel volwassenen als jongeren, ook jongeren die nauwelijks de puberteit zijn ontgroeid. Het gaat overwegend om mannen (die niet noodzakelijk een islamitische opvoeding hebben, er zijn veel bekeerlingen), maar ook is sprake van families, vrouwen en meisjes. Wat de sociaaleconomische status betreft maakt men in ons land overwegend gewag van personen die wegens gebrek aan kwalificaties en jobs weinig perspectieven hebben. Anderzijds komen er onder hen ook goed opgeleiden voor en sommigen hebben een baan laten varen.

Over wat jongeren en volwassenen drijft om oorlogsellende tegemoet te gaan is nog weinig geweten. Behalve degenen die zich hiervoor beroepen op radicaalislamitische overtuigingen,

kan het evengoed gaan om een ondoordachte zucht naar avontuur, om een vlucht uit verveling op zoek naar uitdaging en in een aantal gevallen om eerder altruïstische motieven. Over de motivaties van de Syriëgangers is er nog geen ruim en grondig beeld. Kennis over de motivaties is nochtans van belang. Deze kennis zou toelaten om op een gediversifieerde manier om te gaan met degenen die terugkeren en degenen die nog plannen maken om te vertrekken. Voortgaande op individuele attitudes en motivaties zouden we kunnen voorkomen dat ze afreizen. Mogelijk kunnen zinvolle alternatieve engagementen worden aangereikt. Wat dit laatste betreft zou bijvoorbeeld voor degenen die blijk geven van een humanitaire bewogenheid kunnen worden gedacht aan hulpprojecten met en voor vluchtelingen, buiten Syrië.

Op basis van onderzoek van Facebook⁵ inventariseerde onderzoekster Marion Van San wat legitimaties zijn voor jongeren om te vertrekken naar conflictgebied. Kort gesteld staan jongeren achter het vertrek naar een conflictgebied en het gebruik van geweld om volgende redenen:

- in België en Nederland heerst een “oorlog” tegen de Islam, men kan niet optimaal de islam belijden;
- moslims worden voortdurend vernederd, ze moeten opkomen voor hun eer;
- de vernedering groeit uit tot woede;
- jongeren hebben een enorme bewondering voor het martelaarschap.

Evenzeer is van belang wat hen weerhoudt om te vertrekken. Hierover zeggen de meesten:

- het ontbreekt aan organisatie om zich te engageren;
- men is niet opgeleid als soldaat;
- men kan zijn leven (gezin, werk...) niet zo maar opgeven;
- men heeft angst voor oorlog en gruwel;
- Jihad hoeft niet noodzakelijk door strijd te gaan voeren, maar kan ook door anderen uit te nodigen om zich tot de islam te bekeren.⁶

Gedrevenheid en motivatie kunnen ook tot stand komen en worden bestendig doordat jihadi's sociaal zijn ingebed in een context van “helden en bewonderaars”. We hebben weliswaar vastgesteld dat door de overgrote meerderheid van de moslims in ons land het vertrek naar een conflictgebied wordt ontmoedigd en met religieuze argu-

menten wordt afgeraden. Toch blijft het, niet in het minst voor een te voeren beheersingsbeleid, van belang om te weten in welke mate degenen die vertrekken of met deze gedachte spelen, de steun genieten van medestanders. Meer bepaald rijst de vraag of vertrekkers in hun omgeving kunnen genieten van morele steun en zelfs bewondering voor hun engagement. Voortgaande op enkele indrukken van bevoorrechte getuigen uit steden waar het probleem zich uitdrukkelijk stelt en tevens op basis van lopend onderzoek door Marion Van San over het gebruik van de sociale media kan (hypothetisch) een onderscheid worden gemaakt tussen een aantal categorieën:

- ten eerste zijn er degenen die effectief naar het conflictgebied zijn vertrokken;
- ten tweede zijn er degenen die dit van plan zijn te doen en nog wachten op het gepaste moment. Illusterend is een boodschap uit Facebook⁵ in de zin van “Allah kiest mij voor de strijd en ik wacht af tot hij beslist dat ik moet gaan”;
- ten derde zijn er aanwijzingen dat (onbekende aantallen) moslims morele ondersteuning bieden aan degenen die zijn vertrokken of gaan vertrekken. Via Facebook en YouTube worden het heldendom en het martelaarschap beduidend opgehemeld.

Ten slotte moet het schematisch drievoudig onderscheid worden vervolledigd met een buffer tussen vermelde categorieën en de grote groepen van moslims die van het radicaal gedrag en gedachtegoed afstand nemen. Merk echter op dat het ongetwijfeld gaat om een dynamisch onderscheid: overgang van gematigdheid naar radicaliteit en omgekeerd is mogelijk.

⁵ De nieuwe media zijn een belangrijke intermediair in de Arabische Lente en het conflict in Syrië. Voor jongeren is het leven online en offline één wereld geworden (cfr. Floris Vermeulen, FORUM-bijeenkomst 12 juni 2013).

⁶ Uijt presentaties door M. VAN SAN tijdens het burgemeestersoverleg te Antwerpen op 11 april '13 en tijdens de informatieavond te Vilvoorde op 2 mei '13.

3. Beheersen van radicalisering: aanbevelingen voor beleid en praktijk

Lokale overheden spelen een cruciale rol in de aanpak en preventie van radicalisering. Radicaliseringsprocessen doen zich immers vaak voor in een lokale context. Het is de taak van lokale overheden hierop gepast te reageren. Maar hoe ontwikkelt u een specifiek beleid dat uitmondt in concrete plannen en acties?

De in dit hoofdstuk beschreven aanbevelingen voor beleid en praktijk zijn bedoeld om lokale overheden en hun partners op weg te helpen. Het is echter belangrijk voor ogen te houden dat er niet één standaardaanpak is. De lokale, specifieke context is en blijft bepalend voor de manier waarop dergelijke aanpak vorm krijgt. Het eerste deel reikt een stappenplan aan dat kan helpen om een aanpak voor het beheersen van radicalise-

ring “op maat van de gemeente” te ontwikkelen. We baseerden ons hiervoor op de “Praktische handreiking deradicalisering jongeren” van de Nederlandse organisatie FORUM (Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling). In punt 3.2. staat de praktijk centraal. De voorgestelde maatregelen en strategieën kunnen een bijdrage leveren aan enerzijds het voorkomen van radicalisering en anderzijds aan het omgaan met individuele radicaliserende of geradicaliseerde personen.

Houd er tevens rekening mee dat acties op korte termijn naar aanleiding van acute gebeurtenissen eerder gericht zijn op het bestrijden van symptomen. Inzetten op (de)radicalisering vergt een beleid op langere termijn, zonder echter het belang van directe acties uit het oog te verliezen.

3.1. Beleidsstrategie: een gefaseerd lokaal beleid

Stap 1: maak een overzicht van de lokale situatie

Of een lokale overheid al dan niet een strategie ontwikkelt, hangt af van het antwoord op volgende vragen:

1. Wat is de situatie op vlak van moslimradicalisering in onze stad of gemeente?
2. Is het nodig om hierrond actie te ondernemen?
3. Zo ja, wat gaan we als lokale overheid, in samenwerking met andere relevante partners, concreet doen?
4. Zo neen, welke risico's zijn hier mogelijk aan verbonden en hoe houden we als lokale overheid de vinger aan de pols?

Een lokale overheid kan ervoor kiezen geen strategie te ontwikkelen omdat bijvoorbeeld de groep radicaliserende of geradicaliseerde personen niet zo groot is of omdat er geen sprake is van directe overlast of dreiging. Ervaringen uit binnen- en buitenland tonen echter aan dat aan afwachten en niets ondernemen risico's verbonden zijn. Een onderhuids aanwezig radicalisme kan plots manifest worden wanneer het uitgelokt wordt door een bepaalde gebeurtenis, zoals het vertrek van strijders naar Syrië heeft aangetoond.

Ook als er (nog) geen of amper sprake is van radicalisering kan het dus nuttig zijn dat de lokale overheid en relevante partners regelmatig van gedachten wisselen over de situatie. Daarnaast zijn proactieve acties, gericht op het wegnemen van voedingsbodems voor radicalisering, voor elke stad of gemeente aangewezen. Het vroegtijdig onderkennen van tekenen van (mogelijke) radicalisering en hierop anticiperen, gekoppeld aan een proactieve aanpak, kan problemen in de toekomst voorkomen.

Leidraad bij stap 1

Probeer als stad of gemeente eerst een goed beeld van de lokale situatie te krijgen. Hierbij kunnen volgende vragen een hulp zijn:

- Welke signalen over (mogelijke) radicalisering van personen en/of groepen zijn er? Over wie hebben we het dan concreet?
- Door wie worden deze signalen opgevangen?
- Hoe wordt met deze signalen omgegaan? Welke problemen ondervindt men hierbij?
- Hoe ernstig is het probleem van radicalisering? Welke zijn de huidige of mogelijk toekomstige gevolgen hiervan?
- Wat kunnen we verwachten als we geen actie ondernemen?
- Wat willen we bereiken, op korte en langere termijn, als we actie ondernemen (doelstellingen)?
- Als signalen ontbreken, is er dan geen sprake van radicalisering of hebben de lokale partners geen contacten met de betrokken personen en/of groepen? Beschikken partners mogelijk over onvoldoende kennis en inzicht om signalen te onderkennen?
- Hoe wordt in de media over de situatie bericht?

Aandachtspunten

- Betrek zoveel mogelijk lokale actoren, zowel professionelen als maatschappelijke sleutelfiguren, bij het in kaart brengen van de lokale situatie. Denk daarbij aan onderwijs, jeugdwerk, straathoekwerk, bijzondere jeugdzorg, opvoedingsondersteuning, maatschappelijke werk, politie, verenigingsleven, moskeeën, islamleerkrachten, ... Zo krijgt u signalen uit diverse hoeken wat een goede beeldvorming alleen maar bevordert.
- Maak van de gelegenheid gebruik om bij de actoren te polsen naar de bereidheid om mee te werken aan het ontwikkelen en/of uitvoeren van een strategie.
- Ga er als stad of gemeente niet te vlug van uit dat er niets aan de hand is omdat er niet direct signalen zijn.
- Probeer te voorkomen dat de media een verkeerd beeld creëren van de situatie en op die manier de publieke opinie mogelijk negatief beïnvloeden.
- Maak goede afspraken onder partners (zowel politieel als andere relevante partners) over hoe met informatie wordt omgegaan, hoe ze wordt gedeeld en hoe ze wordt beschermd.

Stap 2: zorg voor voldoende draagvlak

Volgende draagvlak, zowel op bestuurlijk als op uitvoerend niveau, is onontbeerlijk voor het succesvol beheersen van radicalisering. De basis hiervoor wordt al gelegd bij het in kaart brengen van de lokale situatie. Hierbij worden immers diverse lokale actoren betrokken die potentiële partners kunnen zijn bij het ontwikkelen en uitvoeren van een beleidsplan. Eenmaal is uitgemaakt dat radicalisering een lokaal probleem vormt dat aanpak vergt, moet werk worden gemaakt van het creëren en versterken van dit draagvlak.

De bestuurlijke regie ligt bij de burgemeester, als eindverantwoordelijke voor de openbare orde en veiligheid. Om het bestuurlijk draagvlak te vergroten, is het noodzakelijk dat het hele stads- of gemeentebestuur (vanuit diverse beleidsdomeinen) het bestaan van het radicaliseringsprobleem erkent en de noodzaak om actie te ondernemen ondersteunt. In deze fase is het ook van belang na te gaan wat er ingezet kan worden op vlak van budget en personeel. In welke mate kunnen en willen betrokken partners zich engageren? Is er ondersteuning mogelijk vanwege hogere overheden?

Aandachtspunten

- Neem bij voorkeur als stad of gemeente de regierol op. Kan dit om één of andere reden niet, maak dan duidelijke afspraken over wie deze taak dan wel opneemt. Duid hierbij een coördinator of regisseur aan met een duidelijk mandaat.
- Zorg dat de juiste partners bij het ontwikkelen en uitvoeren van een strategie betrokken worden. Dat kunnen zowel professionelen zijn als vrijwilligers of sleutelfiguren die actief zijn binnen onderwijs, jeugdwerk, bijzondere jeugdzorg, opvoedingsondersteuning, maatschappelijke werk, politie, verenigingsleven, moskeeën, ...
- Besteed de nodige tijd aan het goed informeren van alle betrokken partners over de lokale situatie (zie de resultaten van stap 1) en aan het bereiken van eensgezindheid over wat men uiteindelijk wil bereiken. Houd hierbij rekening met zowel het proactieve als curatieve aspect, verbonden aan het beheersen van radicalisering. Let er tevens op dat iedereen een eenduidig begrippenkader hanteert. Zorg ervoor dat alle neuzen dezelfde richting uit wijzen.
- Zorg dat er duidelijkheid is over het engagement van de partners op vlak van budget en inzet van personeel.
- Zorg er ook voor dat de taken en verantwoordelijkheden van de verschillende partners duidelijk zijn.
- Bekrachtig het engagement van de diverse partners eventueel in een samenwerkingsovereenkomst of engagementsverklaring.

Stap 3: afbakenen van de doelgroep

Om een strategie voor het beheersen van radicalisering uit te werken, is het van belang vooraf te bepalen op welke personen en/of groepen men zich wil richten. We wijzen hierbij op het eerder vermelde onderscheid tussen het voorkomen van radicalisering enerzijds en het omgaan met radicaliserende of geradicaliseerde personen anderzijds. Beide zijn echter aspecten van eenzelfde beheersingsstrategie. Bij de afbakening van de doelgroep(en) dient bewust rekening te worden gehouden met de hierboven beschreven elementen van het radicaliseringsproces: voedingsbodem, cognitieve opening met de *trigger events*, vraag en aanbod.

Acties om radicalisering (trachten) te voorkomen, behoren tot het proactieve of preventieve luik. Ze richten zich eerder op de brede samenleving en op diverse maatschappelijke sectoren maar kunnen ook specifieke doelgroepen beogen (bijvoorbeeld eerstelijns werkers, leerlingen, leerkrachten, kinderen en jongeren, vrouwen, ...).

Aan de slag gaan met radicaliserende of geradicaliseerde personen vraagt dus een duidelijke afbakening van de doelgroep. Radicalisering is immers een proces (zie 2.2 radicalisering). Personen die radicaliseren, bevinden zich dus altijd in een bepaalde fase van het radicaliseringsproces. In grote lijnen kan men 3 groepen onderscheiden: de harde kern, de meelopers en de potentiële groepsleden. Iedere groep vergt een andere aanpak. Men kan voor een brede aanpak kiezen, gericht op alle groepen of eerder op één bepaalde groep focussen. Ervaringen met andere radicaliserende personen en groepen (zoals rechts-radicalen neonazi's) tonen aan dat een deradicaliseringsaanpak gericht op meelopers de meeste kans op succes heeft. Ze zijn nog niet helemaal van de buitenwereld geïsoleerd en minder gevormd in hun radicale gedachtegoed waardoor ze nog benaderbaar zijn. Ze vormen bovendien een beperktere en relatief makkelijk te identificeren groep dan de potentiële leden. Vaak zijn ze ook gekend bij bijvoorbeeld bijzondere jeugdzorg of politie. De aanpak van de harde kern is veel moeilijker. De leden ervan zijn veel meer sociaal geïsoleerd en in die mate ideologisch gevormd dat ze niet zo

snel geneigd zullen zijn uit de groep te treden. Uittreden uit radicale groepen is voor deze individuen niet evident. Het vergt niet alleen ondersteuning, nodig om terug aansluiting te vinden bij de samenleving, maar ook bij het overwinnen van drempels (zie 3.2.2, stap 3) die de uittreding kunnen bemoeilijken.

Aandachtspunten

- Maak een duidelijke keuze voor welke doelgroep(en) acties worden uitgewerkt. Baseer u hierbij op de lokale situatie, de resultaten die u wilt bereiken en de beschikbare middelen (personeel, budget). Hou ook rekening met het onderscheid tussen proactieve en curatieve acties. Zorg er tevens voor dat alle betrokken partners onverdeeld de gemaakte keuze ondersteunen.
- Probeer specifieke doelgroepen zo duidelijk mogelijk in kaart te brengen. Over hoeveel personen gaat het? Wie zijn ze? Wat is over hen bekend (thuisituatie, opleiding, werk, deelname aan verenigingsleven, ...)? Is er nog bijkomende informatie nodig om een vollediger beeld te krijgen?
- Een verdere verfijning van de doelgroep kan nodig zijn wanneer men individueel met radicaliserende of geradicaliseerde personen aan de slag gaat (zie 3.2.2 geïndividualiseerde strategieën). De hierbij betrokken actoren moeten de nodige openheid aan de dag kunnen en willen leggen om de situatie van deze individuele personen in kaart te brengen en hierop een aanpak op maat te ontwikkelen. Het is goed vooraf duidelijke afspraken te maken over welke informatie elke betrokkene kan, mag en wil geven. Zo vermijdt u in een later stadium teleurstelling en miscommunicatie omdat de verwachtingen te hoog gegrepen waren.
- Let op voor stigmatisering en scheer niet iedereen over dezelfde kam (niet alle moslims zijn radicaliserende of geradicaliseerde moslims).
- Blijf in het achterhoofd houden dat in volgende stappen een aanpak op maat van de doelgroep wordt uitgewerkt.

Stap 4: werk een actieplan uit

Eens de lokale situatie in kaart is gebracht, de engagementen van de betrokken partners duidelijk zijn en de doelgroep(en) is (zijn) afgebakend, kan een plan van aanpak worden uitgewerkt.

Welke aanpak?

Een aanpak voor het beheersen van radicalisering omvat best een curatief en een preventief luik. In sommige gevallen zal een *repressieve aanpak* aangewezen zijn, bijvoorbeeld wanneer het vermoeden bestaat dat bepaalde personen geweld willen gebruiken. Daarbij moet altijd ingeschat worden wat de meest verantwoorde en effectieve handelswijze is. Interventies gericht op een acute bedreiging en op gerechtelijke procedures zijn een taak voor politie, justitie en veiligheidsdiensten⁷. Zij kunnen nochtans wel consequenties hebben voor de preventieve en curatieve aanpak.

Een *curatieve aanpak* is vooral gericht op het ondersteunen en begeleiden van individuele personen die willen uittreden of deradicaliseren. Verschillende partners kunnen hierbij een rol spelen. Samenwerking is cruciaal om een geïntegreerde aanpak op maat van de individuele persoon mogelijk te maken. Op geïndividualiseerde strategieën wordt in het tweede gedeelte van dit hoofdstuk ingegaan.

Proactieve acties hebben als voornaamste doel voedingsbodems voor radicalisering zoveel mogelijk weg te nemen. Acties en maatregelen kunnen zeer divers zijn. Ook hier zullen partners uit verschillende maatschappelijke domeinen de krachten moeten bundelen. Denk daarbij aan onderwijs, vrije tijd, verenigingsleven, preventie, inburgering, ... Welke acties en maatregelen het meest aangewezen zijn, hangt af van de lokale situatie en dynamiek. In punt 3.2. gaan we hier wat nader op in.

Zorg voor een werkbare structuur

Het uitwerken van een beheersingsaanpak op maat van de lokale situatie en deze vertalen naar concrete acties vraagt samenwerking en overleg. Daarom is het belangrijk een goede en werkbare structuur uit te tekenen. Een stuurgroep, die beperkt is in samenstelling, kan het plan van aanpak uitschrijven, de uitvoering ervan begeleiden en ondersteunen en tevens de lokale situatie monitoren. De coördinatie van deze stuurgroep ligt of bij de stad of gemeente of bij één van de andere partners. Naargelang de vastgestelde radicaliseringsproblematiek, de complexiteit en de omvang ervan kan de uitwerking en uitvoering van specifieke acties worden toevertrouwd aan werkgroepen die samengesteld zijn uit relevante partners. Deze werkgroepen koppelen geregeld terug naar de stuurgroep.

Betrek de lokale moslimgemeenschap

Een belangrijke taak is weggelegd voor de moslimgemeenschappen zelf. De overgrote meerderheid van de moslims in België heeft zich altijd een tegenstander betoond van radicalisme, geweld en onverdraagzaamheid. Ouders, imams, leerkrachten, moskeeën en andere islamitische organisaties hebben dan ook een rol te spelen in de beheersing van radicalisering. Het is aan de lokale overheid hen (structureel) bij de ontwikkeling en uitvoering van een strategie te betrekken. Afhankelijk van de lokale situatie en dynamiek, kunnen ze deel uitmaken van de stuurgroep en/of werkgroepen, fungeren als sleutel- of brugfiguren, acties helpen uitdragen naar de eigen achterban, ...

⁷ Een zorgvuldige afweging bij het inzetten van betreffende maatregelen is aangewezen. Dergelijke maatregelen kunnen wel heel effectief zijn maar tegelijk ook een averechts effect hebben, zoals een geweldspiraal, een verharding van de strijd en verdere radicalisering van de harde kern. In het geval van moslimradicalisme lijkt er bovendien een risico op een underdogeffect te bestaan waardoor de radicale groep en het radicale gedachtegoed alleen maar aantrekkelijker worden.

Stap 5: voer het actieplan uit en volg op

- Houd het thema moslimradicalisering en beheersing ervan op de agenda, zowel van het bestuurlijk niveau als van de instanties die ermee te maken (kunnen) hebben.
- Bouw regelmatig evaluatiemomenten in, stuur acties bij indien nodig en monitor de lokale situatie (taak voor de stuurgroep).
- Zorg voor regelmatige feedback over de ontwikkelingen naar alle betrokken partners, ook naar het stads- of gemeentebestuur (taak voor de stuurgroep).
- Houd de ogen open voor eventueel andere, nieuwe radicaliserende personen en groepen;
- Werk aan deskundigheidsbevordering (kennis, inzicht, vaardigheden).
- Zorg ook voor een goede communicatie naar buiten, bijvoorbeeld naar de media (het is belangrijk te waken over een positieve, constructieve berichtgeving om de aanpak niet te hypothekeren).

3.2. Oriëntaties voor lokale praktijken

3.2.1 Lokaal interactiebeleid

Om het risico van radicalisering bij groepen (en individuen) zo laag mogelijk te houden, speelt de lokale overheid dus een cruciale rol. Een sterk lokaal beleid gericht op interactie onder haar burgers op basis van gemeenschappelijkheden, de verbondenheid met de samenleving, is het beste en sterkste tegengif. Het breed benaderen van deradicalisering kan hierin niet genoeg benadrukt worden. In de eerste plaats kunnen welslagen in onderwijs en werkgelegenheid de beste garanties bieden om zich verbonden te weten met de samenleving. Maar dit is niet voldoende. Het proactief beheersingsbeleid moet mede worden bewerkstelligd door meerdere maatschappelijke sectoren om zo de voedingsbodems van radicalisering weg te werken. Te denken valt aan de inburgeringsprojecten, het jeugdwerk, gemeenschapswerk, de moskeewerkingen, ... De slaagkansen van een lokaal interactiebeleid tegen radicalisering stijgt als het voldoende geflankeerd wordt door opbouwende informatie en vorming.

We geven enkele krachtlijnen mee wanneer u als lokaal bestuur aan de slag gaat met een (groepsgericht) interactiebeleid bij (dreigende) radicalisering:

- Overweeg zorgvuldig wat aangepakt moet worden en wat niet. Welke maatschappelijke verschijnselen zijn (on)wenselijk? En welke aanpak past binnen een open, democratische samenleving?
- Doe radicale eisen niet bij voorbaat af als illegitiem, zodat de minder radicale stromingen meer aan de samenleving worden gebonden en de meer radicale stroming de wind uit de zeilen wordt genomen.
- Religie kan conflicten intenser maken. Niet omdat religie automatisch tot conflicten aanzet, maar omdat religieuze verschillen het schisma tussen twee partijen en de onderlinge aversies tussen groepen en gemeenschappen kunnen vergroten. Hierbij is het effect van religie vergelijkbaar met andere aspecten van identiteit, bijvoorbeeld verschillen in etnische of nationale identiteit. Maar ook kan de angst voor overheersing door de ander in het religieuze domein de kloof verder vergroten.
- Stimuleer de democratische aanpak om een

gewelddadige strategie te ontmoedigen. Het is daarbij belangrijk dat mensen die op democratische manier iets willen bereiken serieus genomen worden. Ook het versterken van het aanbod van concurrerend niet-radicaal (democratisch) gedachtegoed valt onder een democratische aanpak.

- Maak het publieke debat en sfeer meer inclusief, waardoor er meer ruimte zal komen binnen de moslimgemeenschappen om zelf tegen geluiden te uiten tegen radicalisme, waardoor meer moslims kunnen denken in termen van 'dit is mijn stad (of gemeente)' en waardoor de wind uit de zeilen van de radicalen genomen wordt. Ook verkleint dit de kans op averechtse effecten bij repressieve maatregelen.
- Zoek naar een werkbare aanvaarding van het religieuze in het ruimer maatschappelijk discours. In seculiere samenlevingen wordt de religieuze onderbouwing van politieke wensen in het algemeen niet als legitiem gezien en niet begrepen. Vasthouden in het debat en de wederzijdse relaties aan een rigide scheiding van politiek en religie kan ertoe leiden dat onder meer moslims zich afkeren van het maatschappelijke debat. Ook kunnen hierdoor religieuze radicale denkbeelden worden gevoed. Een mogelijke oplossing ligt in het afbuigen van het radicale verhaal binnen het eigen discours. Daarvoor is het nodig dat:
  - het gematigde verhaal overtuigend is;
  - dit gematigde religieuze verhaal niet als bedreiging gezien wordt binnen de gevestigde orde;
  - er dus meer ruimte komt voor religie;
  - de gevestigde orde integer overkomt en haar eigen morele waarden hooghoudt.
- Een belangrijk tegenwicht tegen moslimradicalisme wordt geboden door de moslimgemeenschappen zelf. De overgrote meerderheid van de moslims in België heeft zich altijd een tegenstander betoond van geweld en onverdraagzaamheid. Ouders, imams, moskeeën, islamitische organisaties en vele andere betrokkenen hebben een grote eigen verantwoordelijkheid als het aankomt op het zo vroeg mogelijk signaleren en tegengaan van radicalisering en rekrutering. Het lokale bestuur speelt een belangrijke rol in het (structureel) bereiken en betrekken van deze mensen. Een te overwegen experiment in het kader van de moskeewerking is het organiseren van zogenaamde socratische gesprekken of interactieve lezingen met jongeren. Deze gesprekken starten met een thematische

inleiding. Daarna krijgen de jongeren de gelegenheid om vragen te stellen en/of hun mening te geven over kwesties met betrekking tot het onderwerp. De gesprekken gaan over de positie van de (moslim)jongeren in de samenleving en hebben onder andere tot doel het bewustzijn te stimuleren dat hun islamitische identiteit geen botsing met de normen en waarden in de samenleving hoeft te betekenen. Het spreekt voor zich dat men met de keuze van een gespreksleider ter zake niet over één nacht ijs mag gaan. De interactieve lezingen in een moskee in het Amsterdamse Slotervaart werden begeleid door een jongerenimam die zowel de Nederlandse als de Arabische taal beheerst.⁸

- Het is ontoelaatbaar dat het onderwijs in sommige steden een aanzienlijke voortijdige schooluitval kent. Dit verdient blijvend aandacht en er zal intensief op moeten worden ingezet om te voorkomen dat tal van jongeren uit kwetsbare groepen (bv. jongeren in armoede, jongeren met een andere dan de Vlaamse etnisch-culturele achtergrond) de nieuwe paria's worden van de samenleving en dat een aantal onder hen radicale wegen inslaan. Een maatschappij gekenmerkt door toenemende heterogeniteit heeft nood aan onderwijs dat in hoofdzaak gekenmerkt wordt door een

diversiteitsbeleid. Schoolnetten hebben weliswaar hun eigen pedagogische projecten. Maar alleszins is het onderwijs, gezien het jongeren en zo mogelijk hun ouders bereikt, het meest uitgelezen domein om in die regio's en steden waar radicalisering zich voordoet de nodige alternatieve zienswijzen en waardenoriëntaties te bieden. Als onderdeel van het lokaal beleid zouden de (middelbare) scholen in hun lespakket aandacht kunnen besteden aan (1) de geschiedenis en de hedendaagse realiteit van de Arabische wereld en de Islam; (2) het burgerschap in de westerse samenleving (3) leven in verbondenheid. Voor ondersteuning kunnen scholen terecht bij o.a. het Steunpunt Diversiteit en Leren (UGent) en CIMIC (Thomas More).

- Radicalisme groeit makkelijker en sneller onder invloed van extreme, eenzijdige interpretaties van de islam en door het legitimeren van geweld. Een werkend tegengewicht betreffende wereldwijde ongunstige informatiestromen en beïnvloedingsmechanismen is nodig. Vandaar de nood aan positieve informatie en vorming. In opleiding/vormingen (bijvoorbeeld ook in inburgeringscursussen) zou volgend stramien kunnen gehanteerd worden:

- ▶ seculiere samenleving: het hoe en waarom? Met de klemtoon op positieve waarden van diverse mens- en maatschappijvisies. Het belang van organisatie van de meerstemmigheid en hoe democratie tot stand komt door coalities, afspraken, compromissen, ...;
- ▶ brede informatie over de verscheidene strekkingen en courante begrippen bij moslims;
- ▶ de som van de vorige twee. Wat betekent het dan om moslim te zijn in een seculiere samenleving?
  - waarden en beginselen van de islam die “matchen” met de waarden en beginselen van een democratische samenleving;
  - uitdagingen voor moslims en moslimgemeenschappen in een seculiere samenleving;
  - uitdagingen voor de seculiere samenleving met verschillende en verscheidene moslimgemeenschappen.

Zet bestaande vormen meer in de verf en benut ze waar handig of inzetbaar zoals vorming voor weerbaarheidsversterking (groepsdruk, onderscheid tussen agressiviteit en assertiviteit, ...).

3.2.2 Geïndividualiseerde strategieën

Stap 1: Detectie: hoe radicalisering herkennen?

Radicalisering wordt, gelet op wat voorafging in het theoretische kader, best in een zo vroeg mogelijke fase gedetecteerd. Dit is niet simpel. Vele aanwijzingen zijn omstreden, soms op het randje van karikaturaal en vaak erg vaag in een zo complex proces. Het risico bestaat dat door misclassificatie stigmatisering en paradoxaal genoeg radicalisering in de hand worden gewerkt. Toch willen we eerstelijns werkers de nodige tools geven om detectie van radicalisering mogelijk te maken.

Radicalisering detecteren, vooronderstelt kennis en vraagt overdracht van die kennis. Bij een heel aantal vaststellingen zal het noodzakelijk zijn dat u anderen hiervan op de hoogte stelt (zo nodig ook de politie). Hieronder volgt een limitatieve lijst van individuele indicatoren die kunnen wijzen op radicalisering:

- Men onttrekt zich langzaam uit kerninstituties (zoals het schoolsysteem, het gezin, de (jeugd) hulpverlening, de religieuze gemeenschap, moskee) waardoor men in een sociaal isolement terecht komt. Bijkomende aandachtspunten:

- ▶ de “radicale identiteit” voert de boventoon in elke sociale context;
  - ▶ “de andere” wordt gedepersonaliseerd en niet langer als individu beschouwd maar als onderdeel van: de *outgroup*;
  - ▶ het sociaal isolement wordt versterkt door zich op te sluiten met gelijkgezinden (in woonkamers, maar evengoed private gebedsruimten);
  - ▶ men neemt deel aan (besloten, religieuze) bijeenkomsten, vaak geleid door een charismatische leider;
  - ▶ ondanks de sociale isolatie is het mogelijk dat men een *outreach*strategie gaat hanteren. Dit kan door anderen uit te nodigen tot de radicale strekking, door te trachten invloed te krijgen in bestaande instellingen (moskeeën, scholen, jeugdhuizen) en/of door anderen te waarschuwen voor, volgens hen, kwade en slechte invloeden. De *outreaching* strategie hangt sterk af van de religieus-radical strekking (zie addendum: salafisme).
- Men gebruikt radicale of specifieke terminologie. Let op in welke context deze termen worden gebruikt. Vaak zijn het onschuldige losstaande termen (zie 4.1 begrippenlijst), maar ze kunnen in combinatie wijzen op een radicaal discours. Voorbeelden:
    - ▶ verheerlijken van martelaarschap en het paradijs;
    - ▶ vergoelijken van gebruik van geweld als jihad;
    - ▶ dwepen met radicale bewegingen.
  - Er ontstaan conflicten met ouders omwille van religiebeleving. Deze hebben oorspronkelijk de toenemende religiositeit gewaardeerd, maar vinden het nu te ver gaan en staan hier niet achter.
  - Er wordt deelgenomen aan radicale manifestaties/lezingen. Het lezingencircuit is niet groot doordat de stroming zo radicaal is.
  - Men verandert van naam en schakelt bijvoorbeeld over op een Arabische naam (Abu, Ibn).
  - Kledingstijl en/of uiterlijk verandert.
  - Radicale websites worden bezocht.

DO's	DON'TS
Attitude en gedrag van onttrekking bespreken met de betrokkene zonder beoordeling. Leidraad: open vragen stellen, uitnodigende houding, desnoods expliciete afspraken maken over betrokkenheid in het gebeuren (klas, sportactiviteit, ...).	Attitude en gedrag van onttrekking veroordelen. Uw eigen visie en mening vooropstellen.
Procescommunicatie met de betrokkene: zo open en eerlijk mogelijk.	Zonder medeweten van betrokkene contact leggen met de ouders, met significante personen in zijn/haar directe omgeving.
Attitude en gedrag van onttrekking bespreken met uw directe collega's of diensthoofd (desgevallend coördinator van het deradicaliseringsbeleid). Doel: zien ook zij dit? Hoe afgestemd interveniëren? Welk aanbod voorstellen aan betrokkene en/of ouders ervan?	

Op een gegeven moment zie je geen positieve evolutie bij de betrokkene, ondanks de inspanningen door jou en je collega's. Dan zal je met je vergaarde informatie en inspanningen elders terecht moeten.

Stap 2: Informatiedoorstroom

Hou de informatie bij in een verslag en geef dit op organisatieniveau door aan de bevoegde diensten. In Antwerpen bijvoorbeeld worden overlastmeldingen (in de openbare ruimte) doorgegeven aan de collega's bij sociale interventie. Signalen vanuit het onderwijs belanden bij het centraal meldpunt of het algemeen onderwijsbeleid. Deze diensten wisselen uit en komen regelmatig samen om tot een definitieve vaststelling van duidelijke radicalisering te komen. De regie hiervan ligt dus bij de stad zelf. Bij de vaststelling van duidelijke radicalisering is het aangewezen om met relevante partners caseoverleg te organiseren. Deze signalen worden in Antwerpen bijvoorbeeld dan gezamenlijk besproken met de collega's van de afdeling die werkt aan integratie en sociale cohesie. Zelfs als u twijfelt over de ernst van de feiten, kan een op het eerste zicht onbelangrijk detail in een ruimere context, aangevuld met details van anderen, wel veel betekenen. Misschien hebben de deelnemers van het caseoverleg net dat detail nodig om sociaal precies te interveniëren.

DO's	DON'TS
Houd feitelijke informatie bij en best zo gedetailleerd mogelijk.	Vermeng feiten niet met eigen interpretaties en vermoedens. Hou beide in uw verslag gescheiden.
Stuur aan op organisatie van een caseoverleg met hulpverlening, onderwijs en relevante anderen.	Beroepsgeheim vrijwaren: deel informatie voor zover dit gedeeld kan worden met collega's van relevante diensten zonder onnodig het beroepsgeheim te schenden.
Verken samen met de deelnemers van het caseoverleg wat verstaan wordt onder radicaal gedrag en attitude? Worden de signalen herkend en erkend?	Pin je zelf niet vast op het al dan niet grensoverschrijdend gedrag van de betrokkene. Iemand die geen grensoverschrijdend gedrag schijnt te hebben, kan misschien al erg verstaan in het radicaliseringsproces en omgekeerd.
Verken samen met de deelnemers van het caseoverleg de directe omgeving van de betrokkene. Benoem de significante personen (met wie het klikt of zou kunnen klikken). En vooral... wie hebt u nodig uit die directe omgeving om het beeld van de radicaliserende betrokkene vollediger te krijgen?	
Maak van het caseoverleg gebruik om de sociale kaart te verfijnen: welk aanbod is er dat zou passen? Wie kan in aanmerking komen voor een individueel begeleidingstraject? Waar zitten tekorten in het aanbod? En neem dit mee in uw beleidssignalerende rol.	
Zorg ervoor dat een lijst van sleutelfiguren voor de betrokkene opgesteld is op basis van de afspraken gemaakt in het caseoverleg.	
Maak afspraken met de deelnemers van het caseoverleg over wie van de sleutelfiguren kan aangesproken worden om mee ingeschakeld te worden bij de interventie.	
Op het einde van het caseoverleg zou er een plan van aanpak moeten liggen met minstens de volgende elementen: Wie maakt de afspraak met de betrokkene om feedback te geven en voorstel tot begeleiding te doen? Wie neemt deel aan de afspraak en wie communiceert welke boodschap aan betrokkene en/of ouders? Hoe leggen we samen afspraken vast met de betrokkene en/of ouders? Welke hefboom wordt gebruikt om de betrokkene tot op de afspraak te krijgen?	

Het caseoverleg dient om een scherper beeld te krijgen en samen na te denken over hoe en vooral wie kan ingeschakeld worden om de betrokkene en, zo het een minderjarige betreft, de ouders te benaderen om de bezorgdheden te uiten. Dit lijkt verregaande bemoeizucht, maar toont tegelijk ook de warme kant van de doorgaans koele en afstandelijke houding van kerninstituties. Dit alleen al is een heel belangrijke stap in het individueel proces van vervreemding en afstandelijkheid.

De bekomen informatie over gedragingen van individuen en groepen dient er ook toe om de beeldvorming over de dynamiek van de radicalisering te blijven volgen of te monitoren. Het gaat dan om evoluerende tendensen, nieuwe verschijningsvormen, invloeden en strategieën. Dit betekent dat het “in kaart brengen” van de lokale situatie (zie 3.1 fase 1) nooit “af” is.

Stap 3: interveniëren

Het caseoverleg is geen éénmalige bijeenkomst. Integendeel, soms kan maar worden geïnterveneerd, nadat dit overleg verscheidene keren heeft plaatsgevonden. Idealiter is de ingeschakelde sleutelfiguur ook deelnemer aan dit caseoverleg.

Volgende factoren zijn vaak drempels die deradicalisering of uittreding uit een radicale subcultuur belemmeren. Toets ze geregeld aan de lopende casus.

- Sociale afhankelijkheid (waardoor angst om in een sociaal vacuüm terecht te komen).
- Psychische afhankelijkheid (waardoor afbraak van zelfvertrouwen en angst voor moreel vacuüm).
- Eerder gedane investeringen (waardoor cognitieve dissonantie).
- Angst voor (fysieke) represailles.
- Angst voor verlies van reputatie en bescherming.
- Gemarginaliseerde positie na uittreding (geen maatschappelijke mogelijkheden en kansen).

DO's	DON'TS
De afspraak gaat door op een locatie die voor de betrokkene ok is.	Neem geen initiatieven die buiten de afspraken van het caseoverleg gebeuren.
Afhankelijk van de situatie kan een afspraak met de ouders apart aangewezen zijn.	Schend de integriteit en het vertrouwen van de betrokkene niet.
Zorg ervoor dat de mee ingeschakelde sleutelfiguur (islamleraar, vrijwilliger uit een vereniging, professionele hulpverlener, ...) goed gebriefd is over de afspraken van het caseoverleg. Schakel hem mee in bij deze afspraken en bij suggesties voor wijziging houdt u alle deelnemers hiervan op de hoogte.	
Instrumentaliseer de islamideologie in de aangeboden begeleiding. Maak deze laatste aantrekkelijk. Deradicalisering is soms ook een kwestie van reïslamiseren (in een seculiere context).	Verlies uzelf niet in een semantische discussie.

Stap 4: Nazorg

Het moeilijkste aan de individuele begeleidings-trajecten is het feit dat vele trajecten nog moeten uitgevonden worden op het moment dat signalen al gedetecteerd zijn en zelfs in een proces van caseoverleg zijn gezet. En dan begint het klas-sieke wandelen op een nog verder uit te rollen tapijt. Dit maakt het uiteraard allemaal nog minder evident. Het belangrijkste doel in het hele individuele begeleidingstraject is de insluiting van de betrokkene en, zoals zo vaak, is maatzorg hier uitermate belangrijk.

DO's	DON'TS
Procescommunicatie in caseoverleg is bijzonder belangrijk! Duid daarom gezamenlijk in het caseoverleg een casemanager aan, die ook de feedback, opvolging en nazorg opneemt.	Beschouw een casus niet te gemakkelijk als afgehandeld. Het is steeds mogelijk dat een ge-radicaliseerd persoon wordt "gerecupereerd" of dat hij schadelijke gevolgen ondervindt van zijn uittreding.
Evalueer de interventie en het aangeboden traject samen met alle deelnemende partijen en koppel de evaluatie terug.	

3.2.3 Hulpverlening

De problematiek van de jihadi's en ruimer van de radicalisering heeft ook te maken met wel-zijnsnoden en dus ook met de hulpverlening. In dit onderdeel zoomen we in op de hulpverlening vanuit twee invalshoeken. Vooreerst de rol en het bereik van de betrokken hulpverleningssector en de mogelijke aandachtspunten bij een cul-tuursensitieve (her)oriëntatie. Daarbij wordt het belang van een specifiek instrumentarium onder de aandacht gebracht. Gezinnen en individuen die naar aanleiding van radicaliseringsprocessen no-den en behoeften aan bijstand en advies ervaren

moeten adequaat kunnen worden geholpen. Niet het minst moet een deskundig aanbod worden gedaan aan degenen die direct te maken krijgen met mogelijk vertrek of terugkeer uit een conflict-gebied.

Met de kwestie van de vertrekkers en de tekenen van radicalisering is recent de nood aan specifieke zorg en ondersteuning weer eens tot uiting gekomen. Er leeft tevens bij een aantal gezinnen van vertrekkers angst dat wanneer ze ermee naar buiten treden, dit gevolgen heeft op politieel en gerechtelijk vlak.

Cultuursensitieve oriëntaties

Binnen sectoren van het welzijnswerk heerst(e) overwegend de opvatting dat hulpzoekenden uit etnisch-culturele minderheidsgroepen op dezelfde manier dienen te worden bejegend als hulpzoekende autochtonen. Men stelt echter vast dat personen uit etnisch-culturele minderheidsgroepen in geringe mate terecht komen bij de psychosociale hulpverlening. Nochtans kan worden aangemerkt dat er binnen etnisch-culturele gemeenschappen niet minder nood is aan zorg dan onder autochtonen. Noden zijn grotendeels gelijkaardig, maar kunnen ook specifiek zijn. Vandaar dat de visie is ontstaan van een zogenaamde “prisma” van welzijnsnoden. Zo is men gaan spreken van gekleurde armoede.⁹ Willen de diverse sectoren binnen het ruime welzijnsdomein personen van etnisch-culturele origines adequaat bereiken, dan zal (verder) moeten worden geïnvesteerd in cultuursensitieve hulpverlening. Deze hulpverlening wijkt niet af van de “klassieke” methodieken. Ze houdt wel rekening met de tradities en de culturele dimensies van de cliënten. Dit vergt een aparte ingesteldheid, het besef van de diversiteit aan denkwijzen en specifieke vaardigheden. Vandaar het belang van aandacht voor cultuurspecifieke vorming in de basisopleidingen en in permanente vormingen. Wellicht is de aanwezigheid in de hulpverlening van hulpverleners van allochtone afkomst eveneens van belang. Het tekort hieraan is een bekend pijnpunt.

Van de kant van de reguliere hulpverlening is het mogelijk dat personen uit etnisch-culturele minderheidsgroepen niet altijd goed worden begrepen, zowel op het gebied van taal als op het gebied van cultuur en traditie. De problemen inzake vertalen en tolken zijn, zeker wanneer het gaat om een begeleidingssituatie, bekend. Op cultureel gebied vergt het van de hulpverlening bijzondere kennis om zich een goede voorstelling te maken van een aantal gewoonten en tradities inzake man-vrouwverhoudingen, opvoedingsstijlen, betekenis van de religie in het dagelijks leven, ... De communicatiestijl verandert bo-

vendien sterk naargelang men behoort tot een geïndividualiseerde, dan wel tot een groepsgerichte cultuur (bijvoorbeeld: het is voor gezinnen van Marokkaanse of Turkse afkomst vaak niet evident om met persoonlijke problemen of moeilijkheden binnen het gezin uit te pakken bij “externen”, ook al gaat het om hulpverleners. Eerder worden problemen “intern” opgelost of doet men beroep op een vertrouwenspersoon binnen de gemeenschap bijvoorbeeld een imam).

Aanbevelingen

- Werk samen met gezagsfiguren uit gemeenschappen. Wanneer wordt gepleit om de mogelijkheden van de reguliere welzijnssector te verbeteren en dus de mentale drempels te verlagen, moet ook nagegaan worden wat lokale gezagsfiguren in relatie tot de welzijnssector kunnen betekenen. Meer bepaald dient te worden onderzocht wat bijvoorbeeld imams en de welzijnssector voor elkaar kunnen betekenen ten voordele van hulpzoekenden. Door netwerken van sleutelfiguren uit te bouwen en interne samenwerking en informatie-uitwisseling te bevorderen kunnen we onze kijk verruimen en onze begeleidingen beter afstemmen op de migratiecontext. Personen die zich gedeprimeerd voelen en die omwille van ervaren tegenstellingen tussen een “incultuur” en een “outcultuur” worstelen met hun identiteit missen vaak goede voorbeelden voor het persoonlijk combineren van de eisen die vanuit religie, cultuur en de lokale samenleving aan hen gesteld worden. Dit komt duidelijk naar voor in evaluaties van identiteitstrainingen.
- Intrafamiliale communicatiekloof. Realiseer als begeleider dat er vaak een grote communicatiekloof aanwezig is of gaandeweg ontstaat in de ouder/kindrelatie. Ouders beschermen hun kinderen tegen gevaren door een aantal taboes bewust in stand te houden. Een gevolg hiervan is dat sommige kinderen onvoldoende voorgelicht zijn en hierdoor mogelijk minder weerbaar zijn.
- Volledig uitgeschreven begeleidingspro-

⁹ Onder meer in “Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2011” werden diverse aspecten van armoede in een context van migratie(geschiedenis) en etnisch-culturele diversiteit onder de aandacht gebracht.

gramma's ontbreken. De meest gehanteerde cultuursensitieve programma's zijn vooral gefocust op toegankelijkheid en culturele aspecten, maar minder op religieuze aspecten en belevingen. De Steunpunten Cultuursensitieve Zorg gaan hier op in, maar zijn niet verspreid over heel Vlaanderen. Via vormingen door instellingen zoals het Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen en Plantijn Hogeschool worden kapstokken aangereikt over opgroeien in een migratiecontext en islamitische visies op opvoeding.

- Doe beroep op expertisecentra. Vermits de welzijnsdiensten in hun specifieke kennis en vaardigheden gelimiteerd zijn, is het nodig om te voorzien in bovenlokale expertisecentra. Voor de bijzondere jeugdzorg spelen de Ondersteuningscentra voor Allochtonen in de Bijzondere Jeugdbijstand (OTA's) ter zake een belangrijke rol. Integratiecentra kunnen onder meer aan lokale diensten informatie en ondersteuning bieden op het gebied van bijzondere thema's zoals gevaarlijke alternatieve geneeswijzen, islamitisch huwen, conflicten omtrent eer, ...

Aanbod hulpverlening

Met de kwestie van de vertrekkers naar conflictgebied en de tekenen van radicalisering is de nood aan specifieke zorg en ondersteuning weer eens tot uiting gekomen. Er leeft ook bij een aantal gezinnen van vertrekkers naar Syrië angst dat wanneer ze ermee naar buiten treden, dit gevolgen heeft op politieel en gerechtelijk vlak.

Het blijkt dat een aantal ouders het niet gemakkelijk hebben om met de nodige gemoedsrust en zekerheid te weten wat de juiste richting is die ze met de opvoeding van hun kinderen moeten uitgaan. Met twijfels en vragen hebben alle ouders wel eens te maken. Maar ouders van etnisch-culturele origine gaan enerzijds voort op tradities, eventueel geïnspireerd door de religie, anderzijds worden ze geacht te voldoen aan de waarden, normen en een westerse opvoedingsstijl.

Voor het aanbod voor jongeren (jongens en meisjes¹⁰) dient rekening te worden gehouden met het hierboven weergegeven vraag- en aanbodmodel (zie 3.2 radicalisering) met onder meer de voedingsbodem en de cognitieve opening waardoor radicalisering tot stand kan komen. De hulpverlening zal dus dienen in te spelen op gevoelens van achterstelling, onrechtvaardigheid, mislukking... Ook dient aandacht te gaan naar zingevingsvragen en naar adequate interpretatie en beleving van de religie. Dit kan een zaak zijn voor zowel hulpverlening, opvoedingsondersteuning én religieuze ondersteuning.

Belang van opvoedingsondersteuning

Opvoedingsondersteuning moet ouders in staat stellen hun kinderen te begeleiden zodat zij in hun (desgevallend islamitische) opvoeding aansluiting vinden met de ruimere samenleving. Zo kunnen ouders ondersteund worden in de religieuze zoektocht en identiteitsontwikkeling van hun kinderen. Zo kunnen zij ook inzicht verkrijgen in gedachten en gedragingen die mogelijks tot radicalisering kunnen leiden. Eens te meer dient dergelijke opvoedingsondersteuning effectief toegankelijk te zijn voor de ouders die er reëel behoefte aan hebben. De vraag is wat de bestaande opvoedingswinkels in dit verband kunnen betekenen. Ook moet lokaal creatief met de middelen en mogelijkheden worden omgesprongen. Zo kan worden gedacht aan praatgroepen van moeders én vaders, waar niet noodzakelijk exclusief, maar onder meer, opvoedingsthema's deskundig begeleid aan bod komen.

Ondersteuning voor hulpverleners

- Ondersteuningsprogramma's voor hulpverleners zijn er in overvloed. Probeer gericht te selecteren als hulpverlener wat waar best passend is. Een aantal organisaties hebben een specifiek aanbod in competentiegerichte trainingen voor leerkrachten (en jongerenwerkers) en interculturele competenties voor eerstelijnsverleners:

¹⁰ Te vaak wordt voorbij gegaan aan de situatie van meisjes en jonge vrouwen. Zij vormen immers geen directe bedreiging of gevaar. Maar ook zij kunnen radicaliseringsprocessen meemaken en kunnen ook een rol spelen naar jongens en jonge mannen toe. Dit betekent dat ook meisjes en jonge vrouwen ondersteuning moeten krijgen in hun zoektocht.

- weerbaarheidstraining in de vorm van “bumpertrainingen”;
- basisopleiding Moderator Herstelgericht Groepsoverleg (HERGO);
- ondersteuning van Uit De Marge (in functie van maatschappelijk kwetsbare jongeren);
- Specifiek aanbod naar aanleiding van een vertrek naar conflictgebied. Dat personen radicaliseren, kan voor hun thuismilieu en sociale omgeving zorgen voor spanningen en uitgesproken bezorgdheid. Dit wordt nog meer acuut wanneer een en ander in verband komt te staan met een (mogelijk) vertrek naar Syrië. Hulp en bijstand zijn dan ook aangewezen, temeer daar de gezinnen en hun omgeving vaak niet geneigd zullen zijn om (externe) deskundige hulp te zoeken en in te schakelen. Redenen hiervoor kunnen zijn schaamte en angst voor consequenties op repressief gebied. Het zal er dan op aankomen om vanuit een basis van vertrouwen effectieve hulp mogelijk te maken. De nood aan hulp en de bijstand kunnen erg verschillen naargelang de situaties:
  - Vertrekkers of “vertrekkenden” Voor personen waarvan het vermoeden bestaat dat ze onderweg zijn of al aanwezig zijn in conflictgebied bestaat er een contactpunt bij Binnenlandse Zaken.¹¹
  - “Terugkeerders” Mogelijk gaat het in sommige gevallen om personen die een gevaar kunnen betekenen voor hun omgeving. De jihadi’s die tot hertoe terugkeerden uit conflictgebieden werden dan ook in een eerste fase vooral repressief benaderd. Los van het mogelijk politionele en justitiële onderzoek kan men ervan uitgaan dat een aantal van de strijders die terugkeren, zullen lijden onder trauma’s. Hier rijst de vraag welke instanties de meest geschikte hulp kunnen bieden. In welke mate kan een bijdrage worden verwacht van sleutelfiguren of moskeeën?
  - “Gesneuvelden” Betreffende degenen die gesneuveld zijn, kan mogelijk beroep worden gedaan op de hiervoor aangewezen (internationale) organisaties zoals in de eerste plaats het Internationale Rode Kruis (met de plaatselijke Rode Halve Maan). Desgevallend dient ook consulaire bijstand te worden ingeschakeld.

¹¹ Voor Syrië is dit concreet syrie@ibz.fgov.be, daar kan u terecht mocht u iemand kennen die wil vertrekken als Syriëstrijder of iemand die al vertrokken is.

4. Addendum

4.1. Begrippen¹²

Hierna worden enkele islamitische begrippen geduid. De basisbetekenis van vele van deze begrippen, die deel uitmaken van de reguliere islamitische traditie, hebben een bijklank gekregen wanneer ze door jihadistische groeperingen gehanteerd worden.

Allahu Akbar	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Letterlijk: God is groot ▪ Is een standaarduitdrukking voor alle moslims, bijvoorbeeld tijdens gebedsoproep ▪ Wordt soms geassocieerd met jihadisten, door het aanroepen van God tijdens het plegen van geweld
Al-wala wa-l-bara	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Benaming van het dogma waarmee salafisten bepalen aan wie een “goede” gelovige volgens hen loyaal moet zijn, en van wie men zich moet afkeren
Ayatollah	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Een eretitel voor een vooraanstaande mujahid ▪ Hoogste religieuze leider in de Sjiitische stroming van de islam.
Bida	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Letterlijk: religieuze innovatie ▪ Voor salafistische groeperingen een manier om te verwijzen naar fenomenen die de zuivere islam kapot maken, zoals democratie
Dar al-harb	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Historisch gezien: het gebied dat buiten de islamitische heerschappij viel ▪ Vandaag: benaming voor een gebied waarin jihadistische groeperingen strijden voor de oprichting van een islamitische staat
Dar al-islam Dar al-salam	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Historisch gezien: het gebied dat onder de islamitische heerschappij viel ▪ Vandaag: benaming voor een staat waar islamitische wetgeving geldt en moslims hun godsdienst ongehinderd kunnen belijden – streefdoel voor jihadistische groeperingen
Dawa	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Letterlijk: uitnodiging ▪ Predikers laten via deze weg mensen kennismaken met islam om ze tot een vrijwillige bekering te brengen. ▪ Kan zowel via persoonlijk contact als via internet ▪ Een gebruik dat oorspronkelijk in verschillende islamitische stromingen gekend was, maar nu vooral courant bij salafistische groeperingen (al dan niet jihadistisch)
Fatwa	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Een niet-bindend juridisch advies over een specifieke kwestie, bijvoorbeeld wanneer de kwestie niet duidelijk in het islamitisch recht omschreven staat

¹² Deels uit: Wintle, 2003:495-49, met dank voor de aanvullingen door Jessica Soors

Hadith	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Overleveringen over de uitspraken en daden van de profeet en de vroege moslims ▪ Geldt vaak als aanvulling op de Koran: als de Koran ergens geen duidelijkheid over scheidt, heeft Mohammed dit gedurende zijn leven mogelijk verduidelijkt en staat dit beschreven in een hadith
Intifada	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Letterlijk: beving, verhoging ▪ In het Nederlands werd het begrip bekend door een aantal opstanden in de Palestijnse gebieden tegen Israël
Jahiliyya	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Term voor de pre-islamitische Arabische samenleving, wordt gezien als periode van onwetendheid ▪ Jihadistische groeperingen hanteren deze term met een negatieve bijklank om aan te geven dat de islamitische wereld zich in een tweede periode van onwetendheid bevindt
Jihad	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Letterlijk: inspanning ter bescherming van het geloof ▪ Kan zowel innerlijk als uiterlijk zijn ▪ Oorspronkelijk was dit een collectieve, defensieve plicht, bijvoorbeeld wanneer de moslimgemeenschap van buitenaf werd aangevallen ▪ Voor jihadisten is dit een individuele, offensieve plicht van elke moslim: strijden in naam van God ▪ De inspanning kan zowel gewelddadige, financiële, of morele steun inhouden
Kafir (mv: kuffar)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Letterlijk: ongelovige ▪ Voor jihadisten is iedereen die hun mening niet deelt een ongelovige, ook medemoslims
Kalief	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Politiek leider van het kalifaat, opvolger van de profeet
Kalifaat	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Oorspronkelijk: islamitisch rijk, gesticht door Mohammed en onder zijn opvolgers verder uitgebreid. Van symbolisch belang omdat er toen nog eenheid onder de moslims was ▪ Door jihadistische salafisten gebruikt als verwijzing naar een islamitische staat waarbinnen een islamitische wetgeving geldt
Kufr	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Letterlijk: ongeloof
Madrassa	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Letterlijk: school, religieuze instelling
Mufti	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Letterlijk: rechtsfunctionaris ▪ Aangesteld door de overheid en bekwaam een fatwa uit te spreken
Mujahid (mv: mujahidin)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Iemand die jihad voert ▪ Kan net zo goed refereren naar de oorspronkelijke visie op jihad ▪ Tegenwoordig een courante benaming voor jihadistische militanten

Mushrik (mv: mushrikin)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Polytheïst, iemand die meer dan één God aanbidt ▪ Oorspronkelijk werd iemand daarom nog niet als ongelovige beschouwd ▪ Tegenwoordig worden mushrik en kafir door jihadistische groeperingen door elkaar gebruikt als negatieve omschrijving van mensen die niet hetzelfde geloof als zij belijden
Oemma	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wereldwijde islamitische gemeenschap
Shahada	<ul style="list-style-type: none"> ▪ De islamitische geloofsbelijdenis: bevestiging van de eenheid van God en van het profeetschap van Mohammed ▪ Wordt door salafisten gebruikt ter bevestiging van hun islamitische identiteit
Sharia	<ul style="list-style-type: none"> ▪ De goddelijke wetgeving. Er bestaat niet zoiets als “de” sharia, het gaat steeds om een bepaalde interpretatie van islamitische bronnen ▪ De Koran en de tradities over het leven van de profeet zijn voor alle moslims de voornaamste rechtsbronnen. Voor Salafisten zijn dit zelfs de enige bronnen
Shirk	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Oorspronkelijk: polytheïsme ▪ Vandaag de dag in jihadistisch discours gebruikt als synoniem voor ongelooft
Soenna	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Normatieve manier van leven van Mohammed en zijn gezellen zoals gekend via hadith ▪ Na Koran de belangrijkste bron van islamitisch recht ▪ Voor Salafisten naast Koran de enige autoritaire rechtsbron
Takfir	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Het ongelovig verklaren van iemand ▪ Jihadisten passen dit toe om andersdenkenden, inclusief medemoslims, als ongelovige te bestempelen, waardoor het legitiem wordt om hen te doden
Tawhid	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Eenheid van God (monotheïsme) ▪ Het belangrijkste concept voor de islam ▪ Absolute heerschappij van God wordt door salafisten extra benadrukt, het is verboden om iets op gelijke hoogte naast God te plaatsen

Salafisme, salafisten

De meest voorkomende uiting van moslimradicalisering in België wordt gevat onder de noemer van het salafisme. Het salafisme wordt beschouwd als een oriëntatie in de soennitische islam. Salafisten staan voor een levensstijl in overeenstemming met de zogenaamd zuivere islam, zoals beleefd in de tijd van de profeet, zijn metgezellen en hun onmiddellijke opvolgers. Zij beschouwen de Koran en

de Hadith dan ook als de enige bron van geloof. In tegenstelling tot wat wel eens wordt beweerd staat het salafisme niet (noodzakelijk) voor een of andere vorm van geweld of “heilige oorlog”. Er zijn binnen het salafisme erg diverse opvattingen en strekkingen. Drie subgroepen worden vaak benoemd.

- *Apolitieke salafi's* zijn sterk religieus georiënteerd. Zij laten zich niet met politiek in, omdat het niet aan de mens is om wetten te maken. Dit is enkel God gegeven. De apolitieke salafi's willen zo puriteins-religieus mogelijk leven. Ze zijn volgbaar in de ware leer en leven vaak een geïsoleerd bestaan, hoewel ze anderen proberen te waarschuwen voor slecht gedrag. Zij keren zich niet tegen de democratische samenleving en gaan uit van een "verdrag" tussen het gastland en de gelovige. Als ze in het gastland niet hun leven kunnen leiden, zien ze emigreren naar een islamitisch land als de beste oplossing.
- *Politieke salafi's* beschouwen de islam als een religie die alles omvat: politiek, economie, levensstijl... . Zij zijn er sterk op gericht om hun omgeving te beïnvloeden, om de samenleving te veranderen naar het islamitisch beeld dat ze voorstaan. Zij keuren niet noodzakelijk het democratisch systeem goed, maar zullen het eventueel wel gebruiken om hun belangen te bewerkstelligen. Zo staan ze niet voor een scheiding van kerk en staat en evenmin voor de democratische rechtsstaat. Net als de apolitieke salafi's keuren zij geweld af (dit is vaak een evolutie, onder ander vast te stellen bij het Moslimbroederschap).
- *Jihadi salafi's* zijn een reëel bedreigende stroming. Zij beschouwen zich als de enige ware moslims en daarom zijn ze van oordeel dat het overgrote deel van de moslimwereld, inclusief vele geleerden, dwaalt of zelfs gecorrumpeerd is. Jihadi's steunen op de overlevering en op historische "feiten" om de gewelddadige jihad te verantwoorden. Zij zetten zich af tegen de westerse samenleving en verzetten zich tegen compromissen met ongelovigen. Sommige van deze salafi's zijn ook voorstander van "takfir". Dit betekent dat men andere moslims die men beschouwd als onware moslims zonder gewetensbezwaren kan doden.

¹³ De Moslimbroederschap is een wereldwijde islamitische beweging waartoe verschillende islamitische en politieke organisaties en sociale bewegingen in het Midden-Oosten gerekend worden. De eerste en belangrijkste Moslimbroederschap werd gesticht in Egypte in 1928 door Hassan Al Banna in het licht van de antikoloniale strijd en opkomende seculariserende en nationalistische bewegingen. De moslimbroeders worden vaak gezien als de oorsprong/inspiratiebron van vele radicale groeperingen, maar hebben evengoed de basis gelegd voor vele sociale organisaties en hebben in Egypte na de recente omwentelingen de verkiezingen gewonnen.

4.2. Symboliek

Een aantal belangrijke symbolen komen vaak terug in het radicale islamitische discours. Hieronder geven we een limitatieve lijst van belangrijke

(jihadistische) symbolen. Deze lijst kwam tot stand in samenwerking met de lokale en federale gerechtelijke politie Antwerpen.

	<p>Koran: Jihadistische propagandisten gebruiken het ‘pad van de Koran’ om een visueel onderscheid te maken tussen het juiste en verkeerde islamitische geloof/ belijdenis.</p> <p>Voorbeeld: GSPC, Groupe Salafiste pour la Prédication et le Combat (opgegaan in AQIM, Al Qaeda in de Maghreb)</p>
	<p>Zon: De zon staat voor een regionale identiteit en dient om het ‘goddelijke’ aan te duiden. De zon belicht symbolen of tekst en geeft deze een goddelijke ‘schijn’.</p> <p>Voorbeeld: Lashkar-e-Taiba</p>
	<p>Wereldbol: Om specifieke kwesties en conflicten te globaliseren en om uiting te geven aan de wereldwijde doelstellingen van bepaalde groeperingen.</p> <p>Voorbeeld: Hizb-ut-Tahrir</p>
	<p>Zwaard: Zwaarden worden beschouwd als nobele wapens die de zuiverheid en rechtschapenheid belichamen van de vroege islamitische helden en hun jihadistische campagnes.</p> <p>Voorbeeld: Hamas</p>
	<p>Moderne wapens: Moderne wapens staan symbool voor de gewelddadige aard van jihadistische oorlogsvoering en accentueren ook de macht van de jihadistische militaire technologie.</p> <p>Voorbeeld: Al Aqsa brigades</p>
	<p>Kleur (zwart en groen): Zwart is zeer belangrijk in de islamitische traditie. De kleur is verbonden met de strijdvlag van Mohammed en het kalifaat van de Abbasiden. Bijgevolg staat het meestal voor de offensieve jihad en het herstel van het kalifaat. De zwarte vlag staat voor religieuze opstand en strijd.</p> <p>Groen verwijst in de islamitische traditie naar de profeet Mohammed en is bijgevolg synoniem met de islam zelf.</p> <p>Voorbeeld: AQIM (boven), Sharia4Belgium (midden) en Hezbollah (onder)</p>

4.3. Inspirerende praktijkvoorbeelden

Nederland

Initiatief	Stad Amsterdam (2007) <i>Actieplan Slotervaart</i>
Doel	In haar aanpak wil het stadsdeel zich richten op (moslim) jongeren die vatbaar zijn voor het radicale gedachtegoed. Het tijdig opsporen en signaleren van radicale opvattingen maakt het beïnvloeden en tegengaan van deze opvattingen nog kansrijk. In het “Actieplan Slotervaart Tegengaan van radicalisering” wordt uitvoerig stilgestaan bij de achtergronden van het onderwerp en wordt de situatie in Slotervaart toegelicht. Vervolgens worden de doelstellingen, de uitgangspunten en uit te voeren maatregelen van de voorgestelde nieuwe aanpak besproken.
Link	www.amsterdam.nl/.../actieplanslotervaarttegengaanvanradicalisering.pdf

Initiatief	Stad Amsterdam (2005-2006) <i>Wij Amsterdammers I & II</i>
Doel	Amsterdam werkte na de moord op Theo Van Gogh als pionier een actieplan uit. Dit bestond uit drie lijnen: <ul style="list-style-type: none"> • bestrijden van terreur en voorkomen van nieuwe aanslagen • tegengaan van radicalisering, • voorkomen van polarisatie en het mobiliseren van positieve krachten Dat plan is uitwerkt in concrete projecten. Daarbij zijn intensieve contacten onderhouden met de meest betrokken instellingen waaronder de stadsdelen, de onderwijssector en het maatschappelijke middenveld. Daarnaast is ook de samenwerking met gezocht met de talloze nieuwe particuliere organisaties die zich na de moord hebben gemeld om een bijdrage te leveren aan het bij elkaar houden van de Amsterdamse samenleving.
Link	www.amsterdam.nl/publish/pages/165945/wijamsterdammersii.pdf

Initiatief	NCTV (Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid) <i>Handreiking terrorismebestrijding voor lokale overheden</i>
Doel	Deze handreiking is opgesteld om gemeenten te ondersteunen bij het ontwikkelen van een lokale aanpak voor terrorismebestrijding. Een belangrijke uitdaging daarbij is om een goede balans tot stand te brengen bij de gemeentelijke taak in de bestrijding van terrorisme die voortvloeit uit de verantwoordelijkheid voor de openbare orde en veiligheid, het integratiebeleid en maatschappelijke ontwikkeling.
Link	http://www.burojansen.nl/terrorisme/handreikingterbestrijdinglokaalniveau.pdf

Groot-Brittanië

Initiatief	Londen (2007) <i>Winning hearts and minds</i>
Doel	Het <i>Department for Communities and Local Government</i> legt de nadruk op vier belangrijke benaderingen: promoten van gedeelde waarden, ondersteunen van lokale oplossingen, bouwen aan <i>civic capacity</i> en leiderschap en versterking van de rol van geloofsinstellingen en leiders.
Link	http://resources.cohesioninstitute.org.uk/Publications/Documents/Document/DownloadDocumentsFile.aspx?recordId=133&file=PDFversion

Denemarken

Initiatief	Denemarken, Ministry of Integration and Social Affairs (2011) <i>14 cases on handling radicalisation</i>
Doel	Het primaire doel van dit boekje is het delen van praktijkervaring bij het preventieve werk met jongeren. Er wordt aandacht besteed aan initiatieven met betrekking tot personen, initiatieven tussen groepen, clubs, scholen en lokale gemeenschappen. Enkele voorbeelden komen uit individuele samenwerking met jongeren. Andere zijn ontleend aan gespecialiseerde eenheden of taakgroepen die cross-departementaal door lokale overheden zijn opgezet om extremisme, radicalisering en aanverwante kwesties te behandelen.
Link	http://www.sm.dk/data/Lists/Publikationer/Attachments/571/14%20cases%20on%20handling%20radicalisation.pdf

Verenigde Staten

Initiatief	US, White House (2011) <i>Empowering local partners to prevent violent extremism</i>
Doel	De Verenigde Staten baseren zich op een breed scala van instrumenten dat essentieel is voor het voorkomen van gewelddadig extremisme. De beste verdediging tegen gewelddadige extremistische ideologieën in de lokale strategie is volgens hen de aanpak van gezinnen, lokale gemeenschappen en lokale instellingen.
Link	http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/empowering_local_partners.pdf

Arabische staten

Heel wat Arabische landen worden al langer geconfronteerd met radicalisering en extremisme. Dit vaak in uiterst gewelddadige vormen en als brandstof in tal van conflicten. Weinig praktijkvoorbeelden van een *soft approach*. Toch een aantal opvallende maatregelen:

Initiatief	Saoedi-Arabië
Doel	Saoudi-Arabië heeft een rehabiliteringsprogramma in de gevangenis waarbij de ouders en familie van veroordeelde extremisten nauw worden betrokken. Vrijgelaten extremisten worden begeleid in het zoeken naar werk, woont en eventueel een huwelijk wordt gefaciliteerd. Ook wordt er een vast maandelijks bedrag toegekend. Dit leidde tot spectaculaire cijfers. Van de 1400 individuen die het programma uitdeden werden er slechts 45 opnieuw gearresteerd. Jemen draaide een gelijkaardig programma, maar moest toegeven dat het succescijfer van Saoedi-Arabië niet herhaald kon worden. Daar zorgde een ontsnapping van 23 extremisten voor een plotse stop in het programma dat tot daartoe een succesgraad kende van ongeveer 60%.
Link	http://icsr.info/2012/02/de-radicalising-islamists-programmes-and-their-impact-in-muslim-majority-states-2/

Initiatief	Bangladesh
Doel	Bangladesh werkt niet zo zeer aan het rehabiliteren van veroordeelde extremisten, maar via cohesieprogramma's die via een brede basis van lokale madrassas, moskeeën, imams en lokale leiders de bevolking moet betrekken bij de samenleving. Bij een aantal programma's in lokale madrassas is dit gekoppeld aan een microfinanciering voor de beste leerlingen en diegene die moeilijk werk vinden. Deze financiering loopt via NGO's.
Link	http://icsr.info/2012/02/de-radicalising-islamists-programmes-and-their-impact-in-muslim-majority-states-2/

4.4. Publicaties

Volgende publicaties werden in de brochure geraadpleegd en geciteerd:

A.G. ADVIES (2009), *Een kwestie van identiteit. Evaluatie training Identiteit & Weerbaarheid voor moslima's*

AMSTERDAM (2007), *Actieplan Slotervaart: Het tegengaan van radicalisering*, 21p.

BUIJS, F. & DEMANT, F. & SLOOTMAN, M. & TILLIE, J. (2008), *Teruggang en uittreding, Processen van deradicalisering ontleed*, UvA, 200p.

GIELEN, A.J. (2008). *Radicalisering en identiteit. Radicale rechtse en moslimjongeren vergeleken*, Amsterdam: University Press, 140p.

NCTb (2006), *Terrorismebestrijding op Lokaal Niveau*, Den Haag: 91p.

SLOOTMAN, M. & TILLIE J. (2006), *Processen van radicalisering, waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*, Amsterdam: UvA, 136p.

WINTLE, J. (2003), *The rough guide history of islam*, New York: Penguin books, 544p.

- AIVD (2007), *Radicale dawa in verandering*, Den Haag: 94p.
- AIVD (2009), *Lokale jihadistische netwerken in Nederland: veranderingen in het dreigingsbeeld*, Den Haag: 16p.
- ARMSTRONG, K. (2002), *De strijd om God*, Amsterdam: De Bezige Bij, 493p.
- ARMSTRONG, K. (1993), *Een geschiedenis van god*, Amsterdam: Anthos, 511p.
- ASSOCIATIEONDERZOEKSGROEP GOS, *Polarisering en radicalisering: een integrale preventieve aanpak*, UGent, 199p.
- BARBER R. B. (1995), *Jihad vs. McWorld*, New York: Balentine Books, 386p.
- BOUSETTA, H. (2003), *L'Islam et les musulmans en Belgique*, Brussel: Koning Boudewijnstichting, 26p.
- BOUZAR, D. (2006), *Quelle éducation face au radicalisme religieux?*, Dunod: 250p.
- COMITE I (1994-2011), *Activiteitenverslagen*, (online), <http://www.comiteri.be/>
- COOLSAET, R. (2004), *De mythe Al Qaeda*, Leuven: Van Halewijck, 107p.
- DE VOS, L. (1998), *Van het ijzeren gordijn tot het fundamentalisme*, Leuven: Davidsfonds, 407p.
- DIEPVENTS, P. (2001), *Bang van bin Laden*, Antwerpen: IPIS, 24p.
- KABBANI, M.H. (2007), *Encyclopaedia of Islamic Doctrine*, Kazi Publications: 232p.
- NCTb (2006), *Fenomeenstudie jihadisten en het internet*, Den Haag: 124p.
- OZ, A. (2010), *How to cure a fanatic?*, Princeton University Press, 104p.
- PATTYN, B. & WOUTERS, J. (2002), *Schokgolven*, Leuven: Davidsfonds, 303p.
- ROY, O. (2003), *l'islam mondialisé*, Paris: Seuil, 215p.
- ROY, O. (2005), *Tegenlicht: euro-islam*, op: VPRO, 6 maart 2005.
- ROY, O. (2005), *De globalisering van de islam*, Amsterdam: Gennep, 215p.
- SAGEMAN M. (2004), *Understanding terror networks*, University of Pennsylvania Press, 232p.
- STERN, J. (2003), *Terreur in naam van God*, Antwerpen: Monteau/Standaard, 384p.
- TIBI, B. (2002), *The Challenge of Fundamentalism: Political islam and the New World Disorder*, Berkeley: University of California Press, 262p.
- VAN DEN BOS, K. & LOSEMAN, A. & DOOSJE, B. (2009), *Waarom jongeren radicaliseren en sympathie krijgen voor terrorisme: onrechtvaardigheid, onzekerheid en bedreigde groepen*, (online)
- WAGTENDONK, K. & AARTS, P. (1986), *islamitisch fundamentalisme*, Muiderberg: Coutinho, 160p.
- ZEMNI, S. (2006), *Politieke islam, 9/11 en jihad*, Leuven: ACCO, 232p.

Colofon

Deze handreiking is een samenwerking tussen de steden Antwerpen, Mechelen, Vilvoorde en Maaseik.
Vormgeving | *Snyvo*
Foto's | © *Thinkstock*
Verantwoordelijke uitgever | *Tom Meeuws, Grote Markt 1, 2000 Antwerpen*
Wettelijk depotnummer | *D/2013/0306/195*

Deze publicatie is een weergave volgens de auteurs. Deze kunnen niet verantwoordelijk worden gesteld voor het gebruik van de gepubliceerde informatie. Deze handreiking werd samengesteld uit diverse bronnen, die werden opgenomen in voetnoten en achteraan deze publicatie.

In samenwerking met:

